

Dr. sc. Vilma Pezelj, izvanredna profesorica,
Pravni fakultet Sveučilišta u Splitu
Dr. sc. Zrinka Erent Sunko, izvanredna profesorica,
Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Dr. sc. Žaklina Harašić, izvanredna profesorica,
Pravni fakultet Sveučilišta u Splitu

PRAVNI POLOŽAJ ŽENE PO ODREDBAMA SREDNJOVJEKOVNOG SKRADINSKOG STATUTA

UDK: 342.7-055.2 (497.5) (094.7)

Primljeno: 1. V. 2018.

Izvorni znanstveni rad

Autorice analiziraju neka pitanja pravnog položaja žene po odredbama srednjovjekovnog Skradinskog statuta, ukazujući na rješenja drugih dalmatinskih pravnih sustava, posebno splitskog, trogirskog, zadarskog i šibenskog, što je nužno zbog nedorečenosti statutarne materije. U uvodnom dijelu navode se vrela skradinskog srednjovjekovnog prava, a u središnjem su dijelu obrađena neka pitanja pravnog položaja žene u statusnom, obiteljskom, imovinskom, procesnom i kaznom pravu. Pravni položaj žene prema statutarnim odredbama Skradinskog statuta upotpunjen je analizom malobrojnih sačuvanih notarskih zapisa. Statutarne odredbe predstavljaju normativnu stranu srednjovjekovnog pravnog sustava dok notarski zapisi daju cjelovitiji uvid u pravni položaj žene u srednjovjekovnom Skradinu.

Ključne riječi: *pravni položaj žene, Skradinski statut, 14. stoljeće, dalmatinsko statutarno pravo*

UVOD

1. Premda Skradin spada među najstarije gradove u Hrvatskoj i ima neprekinutu tradiciju od dvije tisuće godina urbanog života te višestoljetnu tradiciju biskupskog sjedišta, u historiografiji nije bilo većeg interesa za njegovu prošlost. Prvi spomen Skradina nalazi se u Strabonovu djelu *Geografija* iz 1. st. prije Krista. Grad Skradin smješten je uz obalu Krke, udaljenu od mora 12 milja.¹

Konstatnin Porfirogenet u 10. st. spominje Skradin kao *castrum*, a kao komuna Skradin se prvi put spominje 1294.² Godine 1304. Pavao I. za godišnji iznos od 2600 libara oslobađa Skradinjane dužnosti koje su imali prema skradinskoj utvrdi,

¹ M. Kozličić, *Historijska geografija istočnog Jadrana u starom vijeku*, Split, 1990., str. 227, 262.

² Detaljnije: A. Birin, *Statut grada Skradina*, MH Skradin, Zagreb-Skradin, 2002., str. 62, 127; Birin, A., „Srednjovjekovni pečat grada Skradina“, *Ascendere historiam – Zbornik u čast M. Kruheka* (ur. M. Karbić, H. Kekez, A. Novak, Ž. Horvat), Zagreb, 2014., str. 143-150.

što je značilo promjenu pravnog statusa Skradina koji je do tada u pravnom pogledu bio *castrum* (neprivilegirano naselje uz tvrđavu koje je uživalo samoupravu ali ne i autonomiju), a oslobođanjem od dužnosti pravno je postao *civitas*.³ Na njegov razvoj presudno je utjecala politička situacija nakon sloma moći Bribiraca, kao i neposredna blizina Šibenika, što će se pokazati kao smetnja slobodnom razvoju grada.⁴

U razdoblju od 1356. do 1358. Skradin se našao pod mletačkom upravom, da bi sve do 1522. pretežito bio pod vlašću hrvatsko-ugarskog kralja. Osmanlije su zauzeli Skradin 1522. i, uz iznimku razdoblja između 1647. i 1669. kada ga osvajaju Mlečani, pod njihovom je vlašću ostao do 1683.⁵ Tijekom turske vladavine Skradin je imao značajnu trgovačku ulogu jer se preko njega odvijala trgovina prema Bukovici, Lici i Bosni te obrnuto. Skradinske institucije sa stoljetnom tradicijom, općina i biskupija, spisi skradinske općine i kaptola propali su nakon turskog osvajanja Skradina 1522.⁶ Dragocjen izvor za povijest grada Skradina sadrže malobrojni zapisi šibenskih notara i isprave sačuvane u Diplomatičkom kodeksu i u Državnom arhivu u Zadru koji se odnose na Skradin.⁷

Godine 1684. započinje razdoblje mletačke uprave nad Skradinom i naglog naseljavanja stanovništva pa Skradin postaje značajno strateško mjesto.⁸ Vojna važnost Skradina kao hrvatske ili turske utvrde prema mletačkim posjedima pretezala je nad gospodarskom.⁹

³ Birin, A., nav. dj., str. 21. Detaljnije: N. Klaić, „Kako se Skradin oslobodio od podložništva Bribiraca“, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, vol. 22, br. 1, prosinac 1980., str. 30-40. Preuzeto s <http://hrcak.srce.hr/160295>

⁴ Birin, A., nav. dj., str. 22.

⁵ Slukan Altić, M., „Šibenik i njegov teritorij na Osmanskoj plovidbenoj karti iz 1521.“, *Titius*, god. 3, br. 3 (2010.), str. 97., n. 7.

⁶ Buzov, S., „O gazijama i hajbaru: osvojenje Skradina u kronici Mustafe Celâlzâdea“, *Godišnjak Titus: godišnjak za interdisciplinarna istraživanja porječja Krke*, Split, 1(1), 2008., str. 21-31; Pilić, Š., „Turski katastri Miljevaca i Promine u 16. stoljeću“, *Godišnjak Titus: godišnjak za interdisciplinarna istraživanja porječja Krke*, Split, 8(8), 2016., str. 235-295.

⁷ *Spisi kancelarije šibenskog kneza Fantina de Cha de Pesaro 1441-1443*, priredio Josip Kolanović, Šibenik, 1989.; *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, I - XVIII, Urednici: T. Smičiklas (II-XII); E. Laszowski i M. Kostrenčić (XIII), M. Kostrenčić (I, XIV-XVI), S. Gunjača (XVII), D. Rendić-Miočević (XVIII). Zagreb, 1904.-1990.; Državni arhiv u Zadru, Sumarni inventar, Općina Skradin 1773-1797, br. fonda: HR DAZD 15, izradio A. Trošelj, Zadar, 2013. Dvojbeno je postojanje stalnog notara u Skradinu, s obzirom na to da Statut predviđa mogućnost za stranke koje nisu našle notara da se dogovore pred Kurijom (gl. 33). Notar nije primao plaću od općine, nego su mu Statutom bila određena primanja za sastavljanje isprava (kupoprodaju, diobu, ženidbu, parnicu, oporuku). Istom je odredbom određen rok od 8 dana za izdavanje isprave (gl. 108). Statut ne spominje egzaminatore, ali iz nekih se isprava vidi da su oni postojali. Detaljnije: Birin, A., nav. dj., str. 5, 144, 200, 220; Radonić, P., „Uporaba arhivskoga gradiva prema statutima dalmatinskih gradova (Split, Zadra, Trogir, Šibenik, Skradin, Brač, Hvar, Korčula, Lastovo)“, *Arhivski vjesnik*, vol. 48, br. 1, 2005., str. 115-130.

⁸ Detaljnije: Soldo, J. A., „Skradin pod Venecijom“, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 33/1991, str. 131-183; Soldo, J. A., *Grimanijev zakon*, Zakon za dalmatinske krajine iz 1755/56. godine, Zagreb, 2005.

⁹ Birin, A., nav. dj., str. 71.

2. Nakon načelne izjednačenosti prava spolova u Justinijanovu razdoblju,¹⁰ pravni poreci ranog srednjeg vijeka ženi nameću niz javnopravnih i privatnopravnih restrikcija od kojih su se neke održale i u komunalnim pravnim sustavima.¹¹ Pravni je položaj žene u dalmatinskom statutarnom pravu lošiji od položaja muškarca, premda je svaki statut imao drugačiju pravnu regulativu.¹² Skradinski statut spominje se prvi put u ispravi iz 1378. godine kada je kralj Ludovik naredio svom banu Nikoli Seču te kaštelanima i njihovim službenicima u Skradinu da porade kako bi Skradinjani „postojeće običaje i statute vjerno opsluživali“.¹³ Nastao je u prvj četvrtini 14.

¹⁰ O načelnoj izjednačenosti spolova u Justinijanovu razdoblju vidi: Besta, E., *Le persone nella storia del diritto italiano*, Padova, 1931., str. 33; Leicht, P. S., *Storia del diritto italiano. Il diritto privato. Parte prima, Diritto delle persone e di famiglia*, Giuffrè, Milano, 1941., str. 95; Kaser, M., *Das Römische Privatrecht*, II, München, 1975., str. 108-110.

¹¹ Ketch, P. – Kuhn, A., *Frauen im Mittelalter*, Band 2, Schwann, Düsseldorf, 1984., str. 146; Guerra Medici, M. T., *I diritti delle donne nella società altomedievale*, Edizioni Scientifiche Italiane, Napoli, 1986., str. 116; Dubby, G., Perrot, M., *A History of Women in the West*, Harvard University Press, Harvard, 1994., str. 174; Ennen, E., *The Medieval Woman*, John Wiley & Sons, Limited, Oxford, 1989., str. 29.

¹² U radu su korišteni sljedeći statuti: *Brački statut* = Kadlec, K., *Statutum et reformationes insulae Brachiae*, Zagreb, 1926. Usp. i Cvitanić, A., *Brački statut, Bračko srednjovjekovno pravo*, Književni krug, Split, 2006. Isti: *Srednjovjekovni statut bračke komune iz 1305.*, Brački zbornik, knjiga 7, Skupština općine Brač, Supetar, 1968. *Budvanski statut* = Ljubić, Š., *Statuta et leges civitatis Buduae, civitatis Scardonae et civitatis insulae Lesinae*, MHJSM, JAZU, Zagreb, 1882.-83. Usp. i Vučković, N., *Srednjovjekovni statut Budve*, Budva, 1988. *Dubrovački statut* = Bogišić, B., Jireček, K., *Liber statutorum civitatis Ragusii*, Zagrabie MCMIV. Usp. i *Statut grada Dubrovnika*, prev. Križman, M., Kolanović, J., Hrvatski arhiv Dubrovnik, Dubrovnik, 1990. *Hvarski statut* = v. pod *Budvanski statut*. Usp. i Cvitanić, A., Kasandrić, I., *Hvarski statut*, Književni krug, Split, 1991. *Korčulanski statut* = Hanel, J., *Statuta et leges civitatis Curzulae*, Zagreb, 1878. Usporedi: *Statut grada i otoka Korčule*, priredio i preveo Cvitanić, A., urednik Šeparović, Z., JAZU, Pravni fakultet, Skupština općine, Zagreb, Split, Korčula, 1987.; Usporedi i: *Korčulanski statut: statut grada i otoka Korčule*, Književni krug, Split, 1995.; *Statut grada i otoka Korčule*, priredio i preveo A. Cvitanić, (ur. M. Foretić) Korčula, 2002. *Kotorski statut* = *Statuta et leges civitatis Cathari*, Venetiis, MDCXVI. *Lastovski statut* = Radić, F., *Libro delli ordiamenti e delle usance della univesitate e dello comun della isola de Lagusta (Knjiga o uredbama i običajima skupštine i obćine otoka Lastova)*, Zagreb, 1901. Usp. *Lastovski statut*, priredio i preveo Cvitanić, A., Književni krug, Split, 1994. *Mljetski statut* = *Liber de ordinamenti e delle usanze der Insel Meleda*, Arhiv für österreichische Geschichtsquellen, Wien, 1984., 1894., ed. Wenzel, G.; hrvatski prijevod Pucić, M., „Statut oli zakoni od Universitati otoka Mljeta“, *Dubrovnik – cvet narodnoga knjižtva*, sv. III. Za 1851., Zagreb, 1852. (str. 193-218). Usp. Marinović, A., Veselić, I., *Mljetski statut*, Književni krug, Split, 2002. *Paški statut* = *Statut Paške općine, Statuta Communitatis Pagi*, MH Pag, Pravni fakultet Zagreb, Pag-Zagreb, 2011., Usp. *Statuta communitatis Pagi, Venetiis*, 1637. *Rapski statut* = Margetić, L., Strčić, P., *Statut rapske komune iz 14. st.*, Adamić, Rab-Rijeka, 2004. Usp. Inchiostri, U., Galzigna, A., „Gli statuti di Arbe“, *Archeografo Triestino*, N. S., vol. 23, fasc. 1, str. 59-100., fasc. 2, str. 355-417., Trieste, 1899.-1900. *Skradinski statut* = v. pod *Budvanski statut*; Usp. Birin, A., *Statut grada Skradina*, MH Skradin, Zagreb-Skradin, 2002. *Splitski statut* = Hanel, J., *Statuta et leges civitatis Spalati*, Zagreb, 1878. Usp. Cvitanić, A., *Splitski statut: Splitsko srednjovjekovno pravo*, Književni krug, Split, 1998. Detaljnije o izdanjima Splitskog statuta: *Statut grada Splita, rukopisi i tiskana izdanja, katalog izložbe o sedamstotoj obljetnici 1312-2012.*, Književni krug, Split, 2012. *Šibenski statut* = *Knjiga statuta, zakona i reformacija grada Šibenika*, preveo Herkov, Z., pretilak izdanja *Volvmen statutorum legvm, et reformationvm civitatis Šibenici cum tabula rubricarum*, Venetiis, apud Nicolaum Morettum, 1608., Muzej grada Šibenika, Šibenik, 1982. *Trogirski statut* = Strohal, I., *Statuta et reformationis civitatis Tragurii*, Zagreb, 1915. Usp. Berket, M., Cvitanić, A., Gligo, V., *Statut grada Trogira*, Split, 1988. *Zadarski statut* = Križman, M., Kolanović, J., *Statuta Iadertina – Zadarski statut sa svim reformacijama odnosno novim uredbama donesenima do godine 1563.*, Matica Hrvatska Zadar i Hrvatski državni arhiv Zagreb, Zadar-Zagreb, 1997.

¹³ *Diplomatarium Sibenicense*, prir. J. Barbarić i J. Kolanović, Šibenik, 1986., dok. 33, str. 76.; Detaljnije Birin, A., nav. dj., str. 38-39.

st., tj. između 1304. – 1312. i 1322. kada gubi svoj dotadašnji značaj za bribirske knezove.¹⁴ Statut nema sačuvani proemij, a sastoji se od 143 glave.¹⁵ Tematski je potpuno nesređen.¹⁶ Statut nije sačuvan u cijelosti pa je nužno uzeti u obzir rješenja statutarnih odredbi drugih komuna (posebno splitske) koje su mu poslužile kao predložak te znanstvene radove posvećene srednovjekovnom pravu općenito.¹⁷

Iz predstatutarnog razdoblja sačuvano je nekoliko pravnih odredbi u kojima se naziru počeci pravnog reguliranja položaja žene odnosno stvaranja dalmatinskog statutarnog prava: splitska isprava iz 1174.,¹⁸ tzv. rapski protostatut iz 1234.,¹⁹ šibenska isprava iz 1292.,²⁰ trogirski dokumenti iz 1311.²¹ U vremenu prije kancelarijskih knjiga zapis spomenutih normi dobivao je oblik javne isprave.

Godine 1280. skradinski plemić Ljubavac, sin Skradinjanina Bratodruga, vlastoručno sastavlja oporuku u kući zadarskog plemića Jakova de Gaia. Svjedoci oporuke su franjevci Lumbardin i Jeronim te Jakovljeva supruga Katarina. Oporučno određuje da se podjela svih njegovih dobara između sina Radoslava i kćeri Radoslave izvrši *secundum statuta ciuilia civitatis Jadre*.²² Majci i supruzi ostavio je po 200 libara, a trima sestrama po 100 libara. Tendenciju prakticiranja socijalnog kršćanstva očitovao je ostavivši 200 libara za potrebe siromašnih.²³ Oporuka je osnažena plemićkim pečatom,²⁴ a u listopadu 1302. godine izdao ju je ninski kaptol u formi javne isprave.

¹⁴ Birin, A., nav. dj., str. 131.

¹⁵ Birin, A., nav. dj., str. 97.

¹⁶ Birin, A., nav. dj., str. 129.

¹⁷ Birin, A., nav. dj., str. 145.

¹⁸ Ispravom iz 1174. g. u Splitu se uređuje svjedočenje žena pred sudom. *Codex diplomaticus*, vol. II, urednik Smičiklas, T., Zagreb, 1904., br. 135, str. 138-139.

¹⁹ Usp. Margetić, L., „Rapski protostatut iz 1234.“, *Vjesnik historijskog arhiva Rijeke i Pazina*, 38, 1996., str. 106.

²⁰ Isprava iz 1292. potvrđuje da je u to vrijeme bilo u upotrebi hrvatsko običajno pravu u pogledu baštinstva zemlje po kojemu žene nisu mogle steći pravo nasljeđa na zemlju. To je pravo izmijenjeno novim šibenskim statutom koji je izrađen po uzoru na Zadarski. *Šibenski diplomatarij, Diplomatarium Sibenicense*, Zbornik šibenskih isprava (ur. Barbarić, J. – Kolanović, J.), Muzej grada Šibenika, Šibenik, 1986., str. 150-155.

²¹ *Trogirski spomenici*, vol. IV, Zapisnici kurije grada Trogira od 1310. do 1331., prepisao i uredio Barada, M., opsežnim registama i bilješkama popratio Berket, M., Književni krug, Split, 1988., br. 3, str. 8.

U dokumentima se citira poglavlje 25 pete knjige statuta, po kojemu je udovica u slučaju preudaje polagala pravo na otpremninu u visini 1/10 muževih dobara. Detaljnije: Radić, Ž., *Imovinsko pravo po statutu grada Trogira iz 1322. godine*, (doktorska disertacija), Split, 2002., str. 9.

²² CD VI, br. 297, str. 353. Detaljnije: Klaić, N., nav. dj., str. 33; Birin, A., nav. dj., str. 112, 126; Grbavac, B., „Zadarska plemićka obitelj Ljubavac u 14. st.“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, 33 (2015.), str. 50.

²³ Detaljnije: Ladić, Z., „Religioznost kao pokretač društvenih i intimnih promjena u srednjem vijeku – primjer dominacije „socijalnog i laičkog kršćanstva“ u urbanim društvima istočnojadranske obale, Religiosity as the Impetus of Social and Intimate Changes in the Middle Ages“, *7. istarski povijesni biennale*, sv. 7, Poreč, 2017., str. 78-109.

²⁴ Detaljnije: Birin, A., „Srednjovjekovni pečat grada Skradina“, *Ascendere historiam, Zbornik u čast Milana Kruheka*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 1914., str. 143-150; Grbavac, B., „Zadarska

Notarska nam građa pokazuje da se značajan dio pravnog života srednjovjekovnih komuna odvijao izvan statutarnih okvira. Stoga bismo ograničavanjem analiza isključivo na statutarne tekstove dobili nepotpunu sliku o komunalnom pravu srednjovjekovnih komuna. Da bismo provjerili u kojoj je mjeri važeće pravo bilo usklađeno s pravom koje je živjelo u praksi, nužno su nam potrebni bilježnički spisi kao najstarije cjelovito svjedočanstvo o životu srednjovjekovnih gradova i nezamjenjiv izvor za proučavanje povijesti svakodnevnice te gospodarskoga, kulturnoga, vjerskoga i društvenog života srednjovjekovnog grada.²⁵

1. STATUSNO PRAVO

1. 1. Po odredbama Skradinskog statuta punoljetnost se stjecala sa 20 godina.²⁶ Malodobnoj djeci kurija je postavljala tutora do dvadesete godine. Otudivanje imovine maloljetnika od strane majke ili njih samih bez pristanka tutora nije se priznavalo. Valja naglasiti da je kurija postavljala tutora i ocu u slučaju smrti majke pa su i za njega vrijedila ista pravila kao i za majku malodobne djece poslije očeve smrti ako nije postojala oporuka. Niti poslije završetka tutorstva majka nije mogla očinska dobra djece prodati, pokloniti, založiti ili se parničiti bez suglasnosti djece, osim po nalogu kurije.

Glava 104 Skradinskog statuta obvezuje suce na poštovanje prava Crkve i pomaganje siromašnima, siročadi, udovicama i drugim ljudima, građanima, gostima, strancima i prolaznicima u svemu prema zakonu i statutu.²⁷ Uvjereni kako i crkvena i svjetovna vlast trebaju voditi istom cilju – dobrobiti i spasenju – sastavljači Statuta propisali su obvezu skrbi i za crkvena imanja i duhovno dobro svoji podložnika.²⁸

Po odredbama Splitskog statuta punoljetnost se stjecala sa 12 godina za žene odnosno 14 godina za muškarce. Djeci ispod te dobi koja nisu imala oca postavljao se tutor, a nakon nastupa punoljetnosti do 25. godine kurator koji ih je zastupao pred

plemička obitelj Ljubavac u 14. st.⁶⁶, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, 33 (2015.), str. 49-69. Preuzeto s <http://hrcak.srce.hr/168180>.

²⁵ Pored navedenih, u radu su korišteni sljedeći izvori: *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, I-XVIII, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, I – XVIII. Urednici Smičiklas, T. (II-XII); Laszowski, E. i Kostrenčić, M. (XIII), Kostrenčić, M. (I, XIV-XVI), Gunjača, S. (XVII), Rendić-Miočević, D. (XVIII). Zagreb, 1904.-1990.; *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, Supplementa, vol. I (diplomata annorum 1020-1270 continens). Objavili HAZU, Zagreb, HAD, Zagreb; priredili Barbarić, J. i Marković, J., Zagreb, 1998.; *Splitski spomenici*, dio prvi, splitski bilježnički spisi, sv. 1. Spisi splitskog bilježnika Ivana pok. Cove iz Ankone od 1341.-1344., prepisao Stipišić, J., regesta sastavio Nazor, A., MSHSM, HAZU, Zagreb, 2002. (dalje: Splitski spomenici); Rismondo, V., *Pomorski Split druge polovine XIV. stoljeća*, notarske imbrevijature, Izdanje Muzeja grada Splita, sveska 5, Split, 1954.

²⁶ Skradinski statut, pogl. 44. Birin, A., nav. dj., str. 138, 146.

²⁷ Usp. Šibenski statut I, 47. Detaljnije: Soldo, J. A., „Crkvene prilke u Šibeniku u 15. st.“, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu* 3-6 (1979-1982); str. 108-114.

²⁸ Kapitanović, V., „Komunalno zakonodavstvo i vjerski život u Dalmaciji do pada Mletačke Republike“, u: *Splitski statut iz 1312. godine: povijest i pravo, povodom 700. obljetnice*, Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa održanog 24.-25. rujna 2012. godine u Splitu, Ž. Radić – M. Trogrlić – M. Meccarelli – L. Steindorff (eds.), Split, 2015., 205.

sudom. Mladići su, navršivši 18 godina, a djevojke 14, mogli samostalno nastupati u pravnom prometu, ali su tada morali prisegnuti da će se svega što sami sklope strogo pridržavati. Ako se radilo o sklapanju braka i o ugovorima o mirazu, bilo je dovoljno 12 odnosno 14 godina za valjano sklapanje ugovora.²⁹

1. 2. Društvena struktura. O društvenoj strukturi Skradinskog statuta saznajemo posredno iz nekoliko odredbi. Kod otpremine udovici naglašava se da ona iznosi 10 libara za plemkinju, a za ostale prema prosudbi kurije.³⁰ Verbalna injurija nanese na plemenitoj ženi kažnjava se plaćanjem globe od tri libre ili šibanjem uokolo grada.³¹ Za silovanje sluškinje propisana je kazna od pedeset libara koju dijele knez, općina i oštećena.³² Glava 108 propisuje naknadu notarima za sastavljanje isprave o osolobađanju sluškinje u iznosu od tri solida, a za ispravu o prodaji sluškinje dva solida.

Nazočnost robova u srednjovjekovnim komunama možemo pratiti od kraja 13. st. tj. od vremena naglog uspona gradova na jadranskoj obali i Mediteranu, što je dovelo do velike potrebe za radnom snagom, pa je trgovina robovima postala unosan posao.³³ Zbog protivljenja Crkve, službeno se moglo trgovati samo krivovjercima, što se u praksi često izigravalo na različite načine. Roditelji su mogli prodati u roblje svoju djecu, muževi svoje žene, a u doba gladi bilo je i slučajeva samoprodaje

²⁹ Splitski statut III, 68, 69. Detaljnije: Pezelj, V., „Pravni položaj žene po Splitskom statutu iz 1312. godine“, u *Splitski statut iz 1312. godine: povijest i pravo, povodom 700. obljetnice*, Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa održanog 24.-25. rujna 2012. godine u Splitu, Ž. Radić – M. Trogrlić – M. Meccarelli – L. Steindorff (eds.), Split, 2015., str. 227-253. U Trogiru se punoljetnost stjecala s navršenih 18 godina (Trogirski statut III, 10). Detaljnije o punoljetnosti po odredbama Trogirskog statuta vidi u: Radić, Ž., *Imovinsko pravo po statutu grada Trogira iz 1322. godine* (doktorska disertacija), Split, 2002., str. 16-18; U Zadru se punoljetnost stjecala, kao i u Skradinu, sa 20 godina (Zadarski statut II, 27). Detaljnije: Pezelj, V., „Naznake pravnog položaja žene u srednjovjekovnom Zadru“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god. 43 – br. 3-4/2006 (83), str. 523-551. U Šibeniku se punoljetnost stjecala sa 14 godina za žene odnosno 16 za muškarce (Šibenski statut II, 56). Detaljnije: Pezelj, V., „Pravni položaj žene u srednjovjekovnom Šibeniku“, *Zbornik radova „Mustafa Imamović, 45 godina naučnog i publicističkog rada“*, Posebna izdanja, Knjiga 6, Sarajevo/Gradačac, 2010., str. 175-198. Usporedi: Pezelj, V., „Pravni položaj žene u srednjovjekovnom Rapskom statutu“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god. 48 (2011.), broj 1 (99), str. 73-87.

³⁰ Skradinski statut, gl. 45 i 114.

³¹ Skradinski statut, gl. 20.

³² Skradinski statut, gl. 92.

³³ Usp. Perinčić, T., „Prodaja roblja na Jadranu u 17. stoljeću“, *Miscellanea Hadriatica et Mediterranea*, vol. 1, no. 1, 2013., str. 109-120.; Tenšek, T. Z., *Krstjani i trgovina robljem na Sredozemlju između 13. i 15. st.*, Fenomen „Krstjani“ u srednjovjekovnoj Bosni i Humu, Sarajevo, 2005., str. 309-354; Petranović, B., *O ropstvu po srpskim spomenicima i statutima primorskih dalmatinskih gradova*, Rad JAZU XVI, Zagreb, 1971.; Čremošnik, G., „Pravni položaj našeg roblja u srednjem veku“, *Glasnik zemaljskog muzeja*, n. s., knj. 2., Sarajevo, 1947., str. 69-73; Frejdenberg, M. M., „Srednjovjekovni dalmatinski grad i društveni tipovi“, *Mogućnosti*, Split, 1972., str. 86-101.

u ropstvo.³⁴ Notarski spisi ukazuju nam na mnogo veći broj žena u odnosu na muškarce u trgovini robljem.³⁵

Iako je u Dubrovniku 1416. ukinuta prodaja roblja, ostavljeni su mogućnost i pravo da se roblje kupuje za vlastitu upotrebu.³⁶ Odredba o zabrani trgovanja robljem unesena je u reformacije Korčulanskog statuta. Prema ref. 36. iz 1399., ropstvo nije potpuno ukinuto nego je samo ograničeno njegovo postojanje. Zabranjeno je trgovati robljem, ali roba se moglo kupiti za svoje potrebe. Rob odnosno ropkinja nisu smjeli biti kršteni. Korčulanskom knezu je dopušteno kupiti ropkinje patarenke iz Bosne.³⁷ Druga statutarna zabrana trgovanja robljem u ref. 141 pooštrava globu za Korčulane koji se bave tom djelatnošću, nastojeći u potpunosti prekinuti trgovanje robljem. Smatra se da je nastala prije prosinca 1412.³⁸ U notarskim zapisima nalaze se i slučajevi oslobađanja robova.³⁹

Pravni se položaj robova mijenjao paralelno s mijenjanjem gospodarskih prilika i postupno evoluirao u status sluge.⁴⁰ Po odredbama Korčulanskog statuta nitko nije smio odvesti tuđeg slugu ili sluškinju bez dopuštenja njihova gospodara, a kažnjavali su se oni koji bi primili slugu ili sluškinju koji su prije ugovorenog roka napustili svojega gospodara.⁴¹

³⁴ *Kancelariski i notariski spisi*, ur. Čremošnik, G., Beograd, 1932., 457/ 117-118; *Spisi dubrovačke kancelarije I = Spisi dubrovačke kancelarije*, prepisao i prepriao G. Čremošnik; knjiga I, Zapisi notara Tomazina de Savere (1278-1282), Zagreb, 1951., 403/116. *Spisi dubrovačke kancelarije II*, prepisao i pripremio J. Lučić; knjiga II, Zapisi notara Tomazina de Savere (1282-1284), Zagreb, 1984., 322. Dinić-Knežević, D., *Položaj žena u Dubrovniku u XIII i XIV veku*, SANU, posebna izdanja, odeljenje istoriskih nauka, Beograd, 1974. str. 105.

³⁵ *Kancelariski i notariski spisi* (dalje KNS), ur. Čremošnik, G., Beograd, 1932., str. 37-179; *Spisi dubrovačke kancelarije* (dalje SDK) I, 82-84, 97, 99, 100, 116, 137, 164. Usp. Dinić-Knežević, D., nav. dj., str. 12.

³⁶ Lučić, J., *Obrti i usluge u Dubrovniku do početka XIV. stoljeća*, Zagreb, 1979., str. 136-159, sistematizira roblje i ostale djelomično zavisne osobe. Usp. Budak, N., „Pravni položaj serva i famula u komunalnim društvima na istočnom Jadranu“, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest*, Zagreb, 1986., str. 51-68; Blehova Čelebić, L., *Žene srednjovjekovnog Kotora*, Podgorica, 2002., str. 150.

³⁷ Korčulanski statut, gl. 150 nov. red.

³⁸ Foretić, V., *Otok Korčula u srednjem vijeku do god. 1420.*, Rad JAZU, Zagreb, 1940., str. 142. Detaljnije: Dokoza, S., *Dinamika otočnog prostora*, Split, 2009., str. 141-143.

³⁹ Tako 27. ožujka 1301. Mira, udovica Lampredija Balislave s Korčule, oslobađa svoju robinju i njezina sina. *Spisi dubrovačke kancelarije IV*, Zapisi notara Andrije Beneše (1295-1301), Zagreb, 1993., 441/118.

⁴⁰ Roller, D., *Dubrovački zanati u 15 i 16. st.*, Zagreb, 1951., str. 159-163; Mosher Stuard, S., *A State of Deference: Ragusa / Dubrovnik in the Medieval Centuries* (The Middle Ages Series), University of Pennsylvania Press, 1992., str. 120; Budak, N., „Pregled literature i objavljenih izvora o problemu serva i famula u srednjovjekovnim društvima na istočnom Jadranu“, *Radovi IHP*, 17., 1984., str. 5-34; isti: „Struktura i uloga obitelji serva i famula u komunalnim društvima na istočnom Jadranu“, *Starohrvatska prosvjeta*, 14, 1984., str. 347-360; isti: „Trgovina radnom snagom na istočnom Jadranu“, *Starohrvatska prosvjeta*, 14, 1984., str. 105-138. Usp. Ladić, Z., „Religioznost kao pokretač društvenih i intimnih promjena u srednjem vijeku – primjer dominacije „socijalnog i laičkog kršćanstva“ u urbanim društvima istočnojadranske obale, *Religiosity as the Impetus of Social and Intimate Changes in the Middle Ages*“, 7. *istarski povijesni biennale*, sv. 7, Poreč, 2017., str. 93-96.

⁴¹ Korčulanski statut, gl. 115. star. red.; gl. 94. nov. red.

1. 3. Skradinski statut u gl. 101. određuje da onaj tko primi novac u zajam bez dopuštenja svoje žene plaća dug od svojih dobara ne dirajući ženinu imovinu. Navedena odredba jedina se odnosi na položaj udane žene. Budući da se ostale statutarne odredbe Skradinskog statuta koje reguliraju položaj žene odnose na udovice, o statusu udane žene nužno je izvesti zaključak iz odredbi drugih statuta dalmatinske pravne regije.

U dalmatinskoj pravnoj regiji udana žena bila je ograničeno poslovno sposobna.⁴² Po tom se pitanju dalmatinski statuti bitno razlikuju od rimsko-bizantskog i mletačkog prava i približavaju karakteristikama langobardskog prava, što je razumljivo uzme li se u obzir vremenska i prostorna blizina starohrvatskog i langobardskog prava na koju je i do sada u literaturi ukazivana pozornost.⁴³ Neki statuti, npr. Dubrovački, izričito su propisivali podređenost žene mužu u svojim odredbama. Stoga u svim ugovorima koje zaključuju udane žene nalazimo termin „*cum consensu et voluntate mariti sui*“.⁴⁴ Jačanjem ekonomije i općinske autonomije i trgovačkim poletom koji zahvaća sve slojeve društva u 14. st. zahtijeva se nazočnost općinskih vlasti kod sudjelovanja žene u pravnim poslovima.⁴⁵

1. 4. Udovica je u dalmatinskom statutarnom pravu imala povoljniji položaj od udane žene. Značajno je za njezin položaj postojanje djece iz braka s ostavitelem.

1. 4. 1. Ako muž umre ne oporučivši a poslije njega ostanu žena i djeca, malodobnoj djeci kurija je postavljala tutora do dvadesete godine. Otušivanje imovine maloljetnika od strane majke ili njih samih bez pristanka tutora, nije se priznavalo. Valja naglasiti da je kurija postavljala tutora i ocu u slučaju smrti majke pa su i za njega vrijedila ista pravila kao i za majku malodobne djece poslije očeve smrti ako nije postojala oporuka. Niti poslije završetka tutorstva majka nije mogla očinska dobra djece prodati, pokloniti, založiti ili se parničiti bez suglasnosti djece, osim po nalogu kurije.⁴⁶

Po odredbama Splitskog statuta, udovici koja ne želi živjeti s djecom pripada dio prihoda od imovine muža koji pripada pojedinom djetetu, dok se ne preuda,

⁴² Margetić, L., *Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo*, Narodne novine, Zagreb, 1996., str. 180. Na to upućuju i talijanski znanstvenici glede talijanskih statutarnih propisa. Usp. Roberti, M., *Svolgimento storico del diritto privato in Italia*, vol. I, CEDAM, Padova, 1935., str. 136; Detaljnije: Bartulović, Ž. – Ignjatović, M., „Widow enjoyment in Roman and Medieval Law (comparison with Venice, Frankish and „Istrian marriage““), The second International Balkan Conference for Roman Law and Roman Legal tradition „The Universality of Roman Law“, *Ius Romanum* 2/2017., str. 1-10; Usp. Čučković, V., „Materijalno obezbjeđenje supružnika u dubrovačkom srednjovjekovnom pravu“, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, XXVIII, 1980., str. 326-330; Beuc, I., „Statut zadarske komune iz 1305. godine“, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci*, sv. II, Rijeka, 1954., str. 714; Usporedi: Bogojević-Glušćević, N., „Legal regime of the property of married women in medieval Zeta littoral cities (Kotor, Budva, Shkoder)“, The second International Balkan Conference for Roman Law and Roman Legal tradition „The Universality of Roman Law“, *Ius Romanum* 2/2017., str. 1-23.

⁴³ Usp. Margetić, L., nav. dj., str. 180.

⁴⁴ Vidi opširnije u Pezelj, V., *Pravni položaj žene prema statutarnom pravu srednjovjekovnih dalmatinskih komuna* (doktorska disertacija), Split, 2003., str. 70 i dalje.

⁴⁵ Najčešće kneza i kurije u Splitskom statutu (III, 72), Zadarskom statutu (II, 96), Trogirskom statutu (III, 23), Šibenskom statutu (IV, 26), Paškom statutu (IV, 18).

⁴⁶ Skradinski statut, pogl. 44. Detaljnije: Birin, A., nav. dj., str. 138, 146.

kada gubi pravo na bilo kakav prihod, osim ako joj muž nešto ne ostavi oporukom.⁴⁷ Udovica je gubila svako pravo na nasljedstvo ne samo udajom, već i spolnim općenjem s nekim muškarcem, što je u skladu s kažnjavanjem preljuba za života muža, kada žena, među ostalim, gubi pravo na imovinu muža za slučaj njegove smrti.⁴⁸ U novi brak žena je unosila samo ono što je u miraz donijela prvome mužu.

1. 4. 2. Položaj udovice u braku bez djece različit je u pojedinim komunama. Najčešće ima ograničeno pravo uživanja koje se razlikuje u pojedinim komunama ili pak pravo na određeni novčani iznos za uzdržavanje.

Po odredbama Skradinskog statuta, udovica se do preudaje mogla koristiti muževim dobrima ako ih nije rasipala ni njima loše upravljala, jer bi joj inače Kurija odredila drugi način naknade za njezine potrebe.⁴⁹ O visini udovičinih prihoda odlučuje u Šibeniku⁵⁰ i u Pagu⁵¹ predstavnik vlasti s jednim rođakom; u Korčuli⁵² i Skradinu⁵³ kurija. Rasipnoj udovici skradinska kurija dodjeljivala je godišnju svotu prema mogućnostima njezina muža.⁵⁴

Ako se udovica bez djece poželi udati, od muževih dobara pripada joj deset libara malih denara ako je plemkinja, a u ostalim slučajevima prema prosudbi kurije. Ponovnom udajom udovice, imovina muža pripadala je njegovim najbližim srodnicima. Skradinski statut posebno napominje da roditelji pokojnika nemaju pravo otjerati njegovu udovicu dok ona živi neporočno.⁵⁵ Skradinski statut ne spominje slučaj kada udovac stupi u novi brak, a u susjednim komunama u tom je slučaju imao ista prava kao i udovica.⁵⁶

Preudajom udovica najčešće gubi pravo na muževu ostavinu⁵⁷ premda joj neki statuti i tada priznaju pravo na vrstu otpremnine koja se spominje u Skradinu (*enganacio*), Splitu, Trogiru (*ingannatio*) i Rabu (*consuetudo sponcelatii*).⁵⁸ U tim je komunama njen položaj znatno bolji nego u južnim komunama koje znatno odstupaju od rimsko-bizantskog prava, npr. u Dubrovniku⁵⁹ i Kotoru⁶⁰ gdje dobiva

⁴⁷ Splitski statut III, 29.

⁴⁸ Splitski statut III, 37.

⁴⁹ Skradinski statut, gl. 45.

⁵⁰ Šibenski statut V, 30

⁵¹ Paški statut V, 36.

⁵² Korčulanski statut, gl. 42.

⁵³ Skradinski statut, gl. 45

⁵⁴ Skradinski statut, gl. 45.

⁵⁵ Skradinski statut, gl. 114.

⁵⁶ Trogirski statut III, 13. Šibenski statut V, 17. Detaljnije: Birin, A., nav. dj., str. 161.

⁵⁷ O preudaji i idealima udovištva te imovinskim posljedicama ponovne udaje vidi dalje u Pezelj, V., nav. dj., str. 95-98.

⁵⁸ Otpremnina je, prema pogl. 45 Skradinskog statuta, iznosila 10 libara malih denara za plemkinju, dok je u drugim slučajevima visinu iznosa određivala kurija. U Trogiru (Trogirski statut III, 14) otpremnina je za udovice iznosila 50 libara. Splitski statut (III, 35) kao visinu otpremnine određuje desetinu dobara pokojnog muža. Detaljnije: Margetić, L., nav. dj., str. 171, 183.

⁵⁹ Dubrovački statut IV, 8.

⁶⁰ Kotorški statut gl. 151.

u vlasništvo samo prsten dobiven od muža prilikom zaruka. Slično je propisano na Lastovu⁶¹ i Mljetu.⁶²

Nešto veća prava imala je udovica iz braka bez djece na Braču i Hvaru gdje je dobivala u vlasništvo trećinu ostavine.⁶³

Po odredbama Zadarskog statuta, ako nema oporuke ni djece, rođaci mogu otpremiti udovicu vrativši joj miraz, uzmirazje i 10 % muževe ostavine.⁶⁴ Posebno valja istaknuti da će u tom slučaju dobiti 10 % bez obzira na visinu miraza što znači da se dio obračunava u odnosu na visinu muževe imovine što je dokaz približavanja bračnoj zajednici dobara. Ovaj se način razlikuje od rimsko-bizantsko-mletačkog gdje udovica dobiva dio ovisan o visini miraza tj. bogatstvu svog oca.⁶⁵

Skradinski statut spominje otpremninu na dva mjesta i to u glavama 45 i 114. Odredba 35 treće knjige Splitskog statuta dozvoljava udovici bez djece koja bi se htjela preudati otpremninu u iznosu od 10 posto od muževe ostavine, ali najviše 300 libara i u suprotnosti je s odredbom 24 iste knjige po kojem udovici bez djece pripada 30 libara malih denara godišnjeg prihoda ukoliko je muževa imovina davala više od 30 libara godišnjeg prihoda. Ako bi se udovica preudala, gubila je pravo na daljnje primanje toga dohotka i zadržavala je samo svoj miraz.⁶⁶ Proturječnost odredbi 24 i 35 treće knjige je, prema Margetiću, posljedica starijeg i novijeg prava. Novijom je odredbom prestala važiti starija odredba, ali je greškom prepisivača ostala u statutu i pomaže u razumijevanju razvoja slavenskog prava, slično odredbama Dubrovačkog i Kotorskog statuta koje ukazuju na to da je u najstarijem pravu dalmatinskih gradova imovina bračnih drugova bila potpuno odijeljena pri čemu se ženina imovina sastojala u prvom redu od njena miraza, a preživjeli bračni drug nije imao nikakvih nasljednopravnih potraživanja prema ostavini umrloga.⁶⁷

1.5. Bludnice. Skradinski statut spominje žene na zlu glasu, tj. javne bludnice, kod kaznenog djela silovanja u gl. 92, propisujući kaznu za silovanje u tom slučaju u iznosu od pet libara što se dijeli između žene, kneza i općine.

Zakonita supruga prema Splitskom statutu nosila je naslov *uxor* ili *mulier maritata*, dok su se nevjenčane žene nazivale *mulier* a ljubavnice *amica* ili *amasia*. Položaj priležnica najopširnije regulira Splitski statut, dok ostali statuti vrlo rijetko zadiru u ovu problematiku. Po Splitskom statutu bilo im je zabranjeno oporučno

⁶¹ Lastovski statut, gl. 14. Detaljnije: Pezelj V. – Štambuk Šunjić, M.: „Pravni položaj žene po Lastovskom statutu“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta Split*, br. 3/2013 (109), str. 529.

⁶² Mljetski statut, gl. 14. Detaljnije: Pezelj, V., „Pravni položaj žene prema Mljetskom statutu iz 1345. godine“, *Liber amicorum, Zbornik radova posvećen Antunu Cvitaniću*, Ž. Radić (ed.), Split, 2016., str. 324.

⁶³ Brački statut I, 23; Hvarski statut II, 32.

⁶⁴ Zadarski statut III, 41. Usp. Beuc, I., „Statut zadarske komune iz 1305. godine“, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci*, sv. II, Rijeka, 1954., str. 594.

⁶⁵ Usp. Margetić, L., „Mletačka *repromissa*, “dar u ponedjeljak” i *grosina (pellicia vidualis)*“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Zagrebu*, XXIX, 1989., str. 169.

⁶⁶ Splitski statut III, 24, 35. Detaljnije: Margetić, L., nav. dj., str. 170-171 i 182-183; Cvitanić, A., *Splitski statut: Splitsko srednjovjekovno pravo*, Split, 1998., str. 219.

⁶⁷ Ibidem.

ostaviti legat u iznosu višem od 10 libara, inače takav legat nije vrijedio. Sin nije smio općiti s priležnicom ili zaručnicom svoga oca, pod prijetnjom razbaštinjenja. Statut zabranjuje ženama na lošem glasu da žive u blizini poštenih gospođa da ih ne bi pokvarile.⁶⁸ Supruga je mogla tužiti muža koji bi javno uzdržavao priležnicu u svojoj ili unajmljenoj kući tako da ona nije smjela ostati s njime dulje od 8 dana.⁶⁹ Priležnica oženjena čovjeka kažnjavala se novčanom kaznom od 10 libara i trajnim izgonom iz Splita,⁷⁰ a nešto blažom kaznom priležnica neoženjena čovjeka.⁷¹ Ljubavnica redovnika kažnjavala se bičevanjem kroz grad i izgonom iz Splita.⁷² U svim navedenim slučajevima muškarac nije pozivan na odgovornost. Tek Reformacija iz 1348. predviđa i kaznu za muža koji drži priležnicu, no ona nije definirana zakonskom odredbom nego je prepuštena volji suca.

2. OBITELJSKO PRAVO S BRAČNIM

2. 1. Odnos roditelja i djece. Prema odredbama Skradinskog statuta, odnos roditelja i djece reguliraju tri odredbe. Sinovi i kćeri nisu smjeli istjerati roditelje iz kuće niti im uskratiti najnužnije za život dok god ih mogu uzdržavati.⁷³ Isključenje iz nasljedstva bilo je moguće jedino u slučaju ako bi djeca tukla svoje roditelje.⁷⁴ Tada, sin ili kći koji bi tukli svoje roditelje kažnjavali bi se kaznom izгона iz grada na godinu dana. Ukoliko sin u očevoj vlasti počini ubojstvo, a živi u zajednici s ocem i braćom, imovina se dijeli, i nakon što se izuzme dio ubojice, slijedi ponovna dioba na isti način.⁷⁵

2.2. Bračno pravo. U dalmatinskom statutarnom pravu brak je bio temelj obitelji, a pravno relevantan bio je samo crkveni brak.⁷⁶ Skradinski statut u gl. 108. kod primanja notara propisuje za ispravu o ženidbi naknadu od tri solida.

Velik broj statuta propisuje sankcije za zaključenje braka bez pristanka roditelja. Nepostojanje dozvole roditelja smatra se ponekad bračnom smetnjom (*impedimentum iuris*).⁷⁷ Ženskoj djeci bilo je zabranjeno sklapanje braka bez dopuštenja oca, odnosno majke ili najuže rodbine, pod prijetnjom gubitka prava na roditeljska dobra.⁷⁸

⁶⁸ Splitski statut IV, 39.

⁶⁹ Splitski statut IV 38, 42; Ref. XIV.

⁷⁰ Splitski statut IV, 38.

⁷¹ Splitski statut IV, 42.

⁷² Splitski statut IV, 41.

⁷³ Skradinski statut, gl. 27.

⁷⁴ Skradinski statut, gl. 40, Detaljnije: Birin, A., nav. dj., str. 159.

⁷⁵ Skradinski statut, gl. 96.

⁷⁶ Birin, A., nav. dj., str.

⁷⁷ Splitski statut III, 124. O bračnim smetnjama vidi Leicht, P. S., nav. dj., str. 60.

⁷⁸ Splitski statut III, 127. O razbaštinjenju potomaka zbog nepoštovanja volje roditelja kod sklapanja braka u antici usp. Arjava, A., *Women and Law in Late Antiquity*, Clarendon Press, Oxford, 1996., str. 40.

Reguliranje zabrane tajnih brakova u dalmatinskom statutarnom pravu uslijedilo je nakon IV. Lateranskog koncila iz 1215. g. kojim je Crkva željela uspostaviti dominantan utjecaj nad ustanovom braka, premda joj to nije posvuda uspijevalo.⁷⁹ Ova je odredba imala utjecaja i na dalmatinske statute. Lastovski statut govori o sklapanju brakova u gl. 74-76 uz napomenu da su te odredbe donesene 1449. na Zboru lastovske Zajednice. Njihov sadržaj govori nam o utjecaju Dubrovačkog statuta na reguliranje zabrane sklapanja tzv. tajnih brakova (ta je zabrana u Dubrovnik uvedena 1429. odredbom cap. 237. *Liber viridis*).

Kao izraz značajnog sudjelovanja roditelja kod sklapanja braka njihove djece javlja se veliki broj ugovornog obećanja zaruka i samog vjenčanja. To je posebno izraženo kod plemića.⁸⁰ Po odredbama Splitskog i Zadarskog statuta brak se mogao zaključiti i putem zastupnika odnosno prokuratora koji je u tu svrhu trebao imati specijalnu punomoć.⁸¹ Kod takvih ugovora stranke daju kaparu (u novcu, pokretninama, zalogu nekretnina), a sankcija u slučaju nesklapanja braka bila je gubitak kapare u korist strane koja je željela da do vjenčanja dođe.⁸²

Godine 1300. Radoslav, sin skradinskog plemića Ljubavca, svjedok je sporazuma bana Pavla, njegovog brata Jurja i sina Mladena s jedne strane te knezova Goričkih s druge strane o međusobnoj ženidbi njihove djece.⁸³

2. 3. Pod utjecajem kanonskog prava, davanje miraza kod sklapanja braka postaje obvezno.⁸⁴ Kao jedine iznimke mogli bismo spomenuti Rapski i Paški statut, koji ostavljaju mogućnost da oba supružnika uđu u brak bez miraza. Značajna je u tom smislu i već spomenuta šibenska isprava o parnici iz 1292. godine.⁸⁵

⁷⁹ Usp. Čučković, V., „O odredbi Dubrovačkog statuta *De concordio inter virum et uxorem schepatos* (IV, 60)“, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, XXV (1977.), str. 448-449.

⁸⁰ Prije Tridentskog koncila (1546.-1563.) vrijedilo je načelo „*consensus facit nuptias*“ pa je crkveno vjenčanje bilo samo potvrda prethodnog bračnog ugovora (vjeridbe) koji se smatrao bitnim elementom ženidbe. Tragovi takva shvaćanja ostali su i u kasnijim stoljećima pa se vjeridba često obavljala u prisustvu župnika kao ugovaranje buduće ženidbe i već se ta ceremonija nazivala vjenčanjem.

Vidi detaljnije: Janeković – Römer, Z., *Maruša ili suđenje ljubavi, bračno-ljubavna priča iz srednjovjekovnog Dubrovnika*, Algoritam, Zagreb, 2007., str. 121. i dalje; *Splitski spomenici*, 196/211, 408/244, 423/253.

⁸¹ Godine 1342. plemeniti gospodin Petar Kamurcijev iz Splita postavlja dominikanca Iliju pok. Prvorada iz Splita za svoga zastupnika prilikom zaključivanja braka njegova sina Kamurcija s Marijom, kćerkom pok. Junija Vukše iz Dubrovnika. *Splitski spomenici*, 302 i 303/177.

⁸² Glede porijekla ove vrste kapare u znanosti su odbačene tvrdnje talijanskih pravnih povjesnika o rimskom porijeklu „*arrae sponsaliciae*“. Vidi: Cvitanić, A., *Splitski statut: Splitsko srednjovjekovno pravo, Književni krug*, Split, 1998., str. 144. Detaljnije o izdanjima Splitskog statuta: *Statut grada Splita, rukopisi i tiskana izdanja, katalog izložbe o sedamstotoj obljetnici 1312-2012*, Književni krug, Split, 2012.

⁸³ CD VII, br. 349, str. 394. Detaljnije: Grbac, B., nav. dj., str. 51-52.

⁸⁴ Davanje miraza postaje pravna a ne moralna obveza. Gracijan je u Dekretu (dio II, ca. XXX, q. V, c. VI) ustanovio princip: *ne sine dote fiat coniugum*. Težak udarac institutu zadao je Inocent IV. koji je u komentaru Dekretu propisao *matrimonium non probatur per instrumentum dotis*. U Italiji princip nije naišao na širu primjenu. Vidi opširnije u Leicht, P. S., nav. dj., str. 169.

⁸⁵ Rapski statut, II, 14. Na Rabu je postojala imovinska zajednica ograničena na stečena dobra samo ako je žena unijela u brak barem ikakvu imovinu ili ako oboje u trenutku sklapanja braka nisu ništa posjedovali. Valja naglasiti da je staro pravo Raba poznavalo univerzalnu zajednicu. Detaljnije: Pezelj, V., „Pravni položaj žene u srednjovjekovnom Rapskom statutu“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u*

Splitski statut zaštitio je miraz obrazlažući tu odredbu time što bi žene ostavši bez njega lako mogle zgriješiti dušom i tijelom.⁸⁶ Slično propisuje i Zadarski statut, smatrajući da je „*probitačno da se ženama ušćuvaju mirazi, zato što je radi rađanja potomstva i napučivanja grada slobodnim ljudima vrlo korisno da žene imaju miraz*“.⁸⁷

Statuti dalmatinske pravne regije najvećim dijelom dotirane djevojke ne smatraju podmirenima glede roditeljske ostavine. To se uglavnom odnosi na odredbe gradskih statuta: Split, Zadar, Trogir, Šibenik, Pag i Dubrovnik.⁸⁸

Iako je prema Splitskom stautu miraz bio ženino vlasništvo,⁸⁹ prije ili prilikom udaje predavao se njezinu mužu koji je njime upravljao za ženina života. Žena je svoju imovinu mogla založiti ili otuđiti samo iznimno i uz dozvolu potestata u točno određenim slučajevima: za otkup sina ili muža iz ropstva a muževa imovina nije dovoljna, u slučaju gladi i ako kćeri nemaju miraz a otac im ga ne može dati.⁹⁰ Nakon donošenja novih uredbi u drugoj polovici 14. i u 15. st. žene više nisu mogle slobodno raspolagati mirazom čak niti uz privolu muža, već samo s dozvolom komunalnih vlasti, te se njihov položaj u tom razdoblju utoliko pogoršao.⁹¹ Plodove odnosno prihod od miraznih dobara mogao je muž trošiti po svom nahođenju. Splitskim je statutom propisano da se mužu moraju nadoknaditi svi nužni izdaci koje je potrošio na miraznu imovinu. Ako bi takve troškove učinio iz luksuza, to nije smjelo teretiti

Splitu, god. 48 (2011.), broj 1 (99), str. 73-87. Usp. Margetić, L., „Iz starije pravne povijesti Raba“, u: *Istra i Kvarner*, izbor studija, Rijeka, 1996., str. 254. Nakon što je univerzalna zajednica evoluirala u zajednicu stečenih dobara, u takvom je obliku izvršila utjecaj na Paški statut, pored osorskog prava koje je također imalo utjecaja na paški pravni sustav. Vlasništvo nad otokom Pagom naizmjenično je pripadalo Rabljanima i osorskim knezovima. Usp. *Codex diplomaticus*, Supplementa, vol. I-II, Zagreb, 1998., 37/75, 38/74, 40/77, 55/94. Po odredbama Paškog statuta (V, 44), žena ima pravo na stečena dobra ako je ušla u brak bez miraza i ako u braku nije bilo djece. Detaljnije: Pezelj, V., „*Pravni položaj žene u Paškom statutu 1433.*“, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, god. LVIII 1/2010., str. 168-194. U Šibeniku se 1292. g. odvijala parnica oko imovine pok. Slave de Soffe. Njena je kći tvrdila da joj je majka obećala 1000 libara i neku zemlju i tražila je da joj se ta imovina preda. Sud je presudio da majčino obećanje ne vrijedi, jer ona nije ništa donijela u miraz kad se udavala. Uz to se dodaje da su u vrijeme Slavine udaje mnoge Šibenčanke dobivale miraze od svojih očeva. *Šibenski diplomatarij*, *Diplomatarium Sibenicense*, Zbornik šibenskih isprava (ur. Barbarić, J. – Kolanović, J.), Muzej grada Šibenika, Šibenik, 1986., str. 150-155. Detaljnije: Pezelj, V., „*Pravni položaj žene u srednjovjekovnom Šibeniku*“, Zbornik radova „Mustafa Imamović, 45 godina naučnog i publicističkog rada“, Posebna izdanja, Knjiga 6, Sarajevo/Gradačac, 2010., str. 175-198.

⁸⁶ Splitski statut, III, 72. Slično obrazloženje sadržano je u Digestama 16, 1, 2, 2-3 te D. 24, 3, 1. Usp. Clark, G., *Women in Late Antiquity, Pagan and Christian Life-styles*, Oxford University Press, Oxford, 1993., str. 16.

⁸⁷ Zadarski statut III, 96.

⁸⁸ Zadarski statut III, 127; Trogirski statut, Ref. II, 223; Šibenski statut V, 25; Paški statut, V, 21; Splitski statut III, 44; Dubrovački statut IV, 47.

⁸⁹ Splitski statut IV, 38.

⁹⁰ Splitski statut III, 72.

⁹¹ Splitski statut III, 22; Zadarski statut III, 99; Trogirski statut III, 23; Šibenski statut V, 12; Korčulanski statut, gl. 143.

ženinu imovinu. U Trogiru i Šibeniku moralo se tražiti pismeno odobrenje žena da bi se mogla obrađivati zemlja ili učiniti bilo što na njihovoj imovini.⁹²

2. 4. Ako izuzmemo najstariji oblik bračnog imovinskog prava prisutan u Dubrovačkom i Kotorskom statutu koji predviđaju strogu separaciju pod utjecajem slavenskog prava, te Statute Raba⁹³ i Paga⁹⁴ koji izričito predviđaju zajednicu stečene imovine, svi ostali statuti na različite se načine približavaju idejama bračne zajednice dobara.

Najjasnije je to izrazio Splitski statut u Reformaciji iz 1384. g., propisavši da „*supruge pučana i stanovnika splitskog distrikta koje nemaju nikakvu služinčad, a nose odijelo od crne čohe i rubac na glavi, u polje nose mužu hranu, idu po vodu i na peć (s kruhom), peru rublje i rade druge poslove bez služinčadi i one poslove koje inače čini služinčad, dobiju i moraju dobiti i bez ikakva izuzetka steći pravo na polovicu svih dobara što su ih njihovi muževi stekli za vrijeme trajanja braka*“.⁹⁵ Odredba se odnosi za slučaj bezoporučne smrti muža, a opravdava se njihovim fizičkim radom kojim su materijalno pridonosile obitelji. Iznenađujuće je da se to pravno normiralo u 14. st. za žene koje nisu pripadale plemićkom staležu.

Tendencije bračnih zajednica manifestiraju se na različite načine. Općenito, smatra se da se ove tendencije javljaju ranije u pučana nego kod plemića, čiji je bračni režim organiziran oko prava supruge da živi na suprugovim dobrima i *maritagiumu*. Prisutno vrlo rano u obliku univerzalnog zajedništva u određenom broju gradova u koje pristiže seosko stanovništvo, zajedništvo se polako formira u obliku koji će kasnije postati dominantnim: zajednica pokretnina i stečevine.⁹⁶ I kršćanstvo je odigralo značajnu ulogu u režimu bračne zajednice među supružnicima; tako razvoj *tertia conlaborationis* u germanskih naroda nalazimo nakon prihvaćanja kršćanstva.⁹⁷

⁹² Dubrovački statut IV, 35, 24, 28; Mljetski statut, gl. 31; Lastovski statut, gl. 38; Splitski statut III, 123; Trogirski statut, III, 20; Šibenski statut V, 53.

⁹³ Na Rabu (Rapski statut II, 14) postojala je imovinska zajednica ograničena na stečena dobra samo ako je žena unijela u brak barem ikakvu imovinu ili ako oboje u trenutku sklapanja nisu ništa posjedovali. Valja naglasiti da je staro pravo Raba poznavalo univerzalnu zajednicu. Usp. Margetić, L., „Iz starije pravne povijesti Raba“ u: „*Istra i Kvarner*“, izbor studija, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 1996., str. 254. Nakon što je univerzalna zajednica evoluirala u zajednicu stečenih dobara, u takvom je obliku izvršila utjecaj na Paški statut, pored osorskog prava koje je također imalo utjecaja na paški pravni sustav. Vlasništvo nad otokom Pagom naizmjenično je pripadalo Rabljanima i osorskim knezovima. Usp. *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, Supplementa, vol. I (diplomata annorum 1020-1270 continens) – Objavili HAZU, Zagreb, HAD, Zagreb; priredili Barbarić, J. i Marković, J., Zagreb, 1998., br. 37/str. 75, 38/74, 40/77, 55/94.

⁹⁴ Na Pagu žena ima pravo na stečena dobra ako je ušla u brak bez miraza i ako u braku nije bilo djece. Paški statut V, 44.

⁹⁵ Splitski statut, Ref. CI iz 1384. godine – *O ženama koje stežu polovicu muževih dobara*.

⁹⁶ Lefebvre-Teillard, A., *Introduction historique au droit des personnes et de la famille*, Paris, 1996., str. 155.

⁹⁷ Finocchiaro-Sartorio, A., *La comunione dei beni tra coniugi nella storia del diritto italiano*, Palermo, 1902.

(Kessinger Publishing LLC, 2010), str. 7.

3. STVARNO PRAVO

Kod otuđivanja nekretnina pravo prvokupa po odredbama Skradinskog statuta imali su braća, nećaci ili krvni rođaci. Prema gl. 14. Skradinskog statuta, brat, nećak ili krvni rođak koji hoće prodati svoj dio od podijeljenih ili zajedničkih očinskih ili majčinskih dobara ne može prodati nikome, osim bratu, nećaku ili krvnim rođacima nakon diobe stvari i to od očeva dijela očevim srodnicima, a od majčina dijela majčinim srodnicima, iz koje se grane vlasništvo proteže.

Slijed prvenstva Skradinskog statuta (prvo očevi pa onda majčini rođaci) kod prava otkupa u Dalmaciji vrlo je rijedak i u takvom je obliku samo još u Pagu.⁹⁸ Rođak prodavatelja iz očeve, a zatim i iz majčine linije, ima pravo otkupa stvari u posjedu skradinskog građanina po istoj cijeni po kojoj je taj posjed prodan. Društvena je svrha prava otkupa bila u zadržavanju nekretnina među članovima lokalne zajednice.⁹⁹

4. OBVEZNO PRAVO

4. 1. Opći dio. Osiguranje vjerovnikove tražbine i u Skradinu se provodilo putem kapare (*arra*) i jamstva (*fideiussio*) kojim se treća osoba obvezivala uz glavnog dužnika na istu činidbu.¹⁰⁰ Jamstvo (poručanstvo) kao pravni institut poznat je od najstarijih pravnih sustava.¹⁰¹ Po odredbama Splitskog statuta, ženama je izričito

⁹⁸ Paški statut III, 40. Detaljnije: Čepulo, D., „*Pravna baština i društveno okruženje Paškog statuta*“, u: Statut Paške općine, Statuta *Communitatis Pagi*, MH Pag, Pravni fakultet Zagreb, Pag-Zagreb, 2011., str. 70, nota 189; Margetić, L., *Srednjovjekovno hrvatsko pravo – obvezno pravo*, Zagreb-Rijeka, 1997.; str. 216.

⁹⁹ Vidi ispravu o prodaji zemlje u Skradinu. CD VIII 234/282.

¹⁰⁰ Skradinski statut, gl. 5, 6, 69. Detaljnije: Birin, A., nav. dj., str. 155.

¹⁰¹ Poruk (*fideiussor*) obvezuje se uz dužnika vjerovniku na istu činidbu kao i dužnik radi vjerovnikove sigurnosti. Moglo se uglaviti usmeno ili pismeno na osnovi javne isprave. Porukova obveza mogla je ući u ispravu o zasnivanju određene obligacije, a mogla se osnovati i posebnom javnom ispravom. Intercesija je preuzimanje nečije obveze na sebe. Za razvitak pojma intercesije važni su Augustovi i Klaudijevi edikti kojima se branilo ženama da preuzimaju obveze za muževe. Žene, dakle, nisu mogle biti jamci niti založiti imovinu za tuđe dugove. Rimski pravnici smatraju *SC Valleianum* pozitivnom mjerom koja je pomogla ženama (D. 16. 1). Prema *SC Valleianum* iz 46. g. ženama je bila zabranjena intercesija uopće tj. ne samo za muža nego im je i za treće osobe bilo zabranjeno preuzimanje obveze poručanstva i uzimanje zajma. Zabrana je opravdavana neiskustvom žena i nepoznavanjem pravnih propisa te tvrdnjom da su to muški poslovi. Usp. Romac, A., *Rječnik rimskog prava*, Informator, Zagreb, 1989., str. 153. Paulus, D. XVI, 1, 1: „*Velleiano senatus consulto plenissime comprehensum est, ne pro nullo feminae intercederent*“; Ulpian D. XVI, 1, 2: „*Et primo quidem temporibus divi Augusti, mox deinde Claudii edictis eorum erat interdictum, ne feminae pro viris suis intercederent*“. Veliki broj reskripata iz 3. st. pokazuje da su mnogi problemi nastali iz jamstva u obitelji. Po nekim je mišljenjima zabrana motivirana željom rimskih očeva da zaštite obiteljsku imovinu od kćerina muža dok je širenje pravila na druge slučajeve imalo sporedni efekt. Usp. Arjava, A., *Women and Law in Late Antiquity*, Clarendon Press, Oxford, 1996., str. 237-238, Johlen, M., *Die vermögensrechtliche Stellung der weströmischen Frau in der Spätantike*, Duncker & Humboldt, Berlin, 1999., str. 66. Usp. Zimmermann, R., *The Law of Obligations, Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Oxford University Press, Cape Town, Wotton, Johannesburg, str. 145-152; Talamanca, M.,

zabranjeno jamčiti – zabranjena im je svaka intercesija, tj. obvezivanje u korist drugoga osim u taksativno nabrojenim slučajevima.¹⁰²

4. 2. Obvezno pravo. Posebni dio. Koristeći ovlasti koje im je davao komunalni pravni poredak, žene su sudjelovale u pravnim poslovima kupoprodaje, darovanja, zajma itd.

4. 2. 1. Kupoprodaja. Skradinski statut u glavi *O trgovanjima* zabranjuje ženama, piljaricama ili preprodavačicama pređenje na trgu gdje se prodaje živež i druge stvari, pod prijetnjom kazne od dvanaest malih denara koje se plaćaju rivarijima koji su uz to dužni razbiti preslice. Ista se odredba primjenjuje na krčmare.¹⁰³ Majci je i nakon isteka tutorstva nad maloljetnom djecom bilo zabranjeno bez suglasnosti djece i dozvole kurije prodati ili založiti njihova dobra.¹⁰⁴

4. 2. 2. Darovanje. Majci je i nakon isteka tutorstva nad maloljetnom djecom bilo zabranjeno, bez suglasnosti djece i dozvole kurije, poklanjati njihova dobra.¹⁰⁵ Nepodijeljenoj braći bilo je zabranjeno poklanjati svoj dio nepodijeljenih dobara osim u korist Crkve.¹⁰⁶

4. 2. 3. Zajam. Skradinski statut u gl. 101. određuje da onaj tko primi novac u zajam bez dopuštenja svoje žene plaća dug od svojih dobara ne dirajući ženinu imovinu. Velik broj statuta dalmatinske pravne regije izražava na različiti način negativan stav prema kamatama (Splitski,¹⁰⁷ Brački,¹⁰⁸ Trogirski,¹⁰⁹ Zadarski,¹¹⁰ Korčulanski¹¹¹). Time su se statutarna prava *de iure* pridružila akciji suzbijanja

Istituzioni di diritto Romano, Giuffrè, Milano, 1990., str. 168; Mönlich, U., *Frauenschutz vor riskanten geschäften*, diss., Bohlaul, Köln, 1999., str. 33 i tamo navedena literatura. U notarskim spisima koji se odnose na Zadar (Spisi zadarskih bilježnika, vol. IV, ur. Leljak, R., Kolanović, J., Državni arhiv Zadar, Zadar, 2001., br. 166/str. 275, br. 181/str. 295) nalazimo kod pravnog posla zajma izričito odricanje od povlastice pozivanja na *SC Velleianum* od strane žena kao zajmodavaca – najpotpunije obrazloženje nalazimo u ispravi objavljenoj u CD XIV 427/550.

¹⁰² Detaljnije o osiguranju obveza vidi u Cvitanić, A., *Splitski statut: Splitsko srednjovjekovno pravo*, Književni krug, Split, 1998., str. 182-184.

¹⁰³ Skradinski statut, gl. 75. O gospodarskoj aktivnosti žena detaljnije: Florence Fabijanec, S., „Gospodarska djelatnost žena na dalmatinskom komunalnom području od XIV. do XVI. stoljeća“, *Ženske skozi zgodovino, Zbornik referatov 32. zborovanja slovenskih zgodovinarjev*, Celje, 2004., str. 49-64; Florence Fabijanec, S., „Od tržnice do luke, Trgovačka svakodnevnica kasnoga srednjeg vijeka“, *Kolo – časopis Matice Hrvatske*, br. 4, 2006., str. 188-214.

¹⁰⁴ Skradinski statut, gl. 44.

¹⁰⁵ Skradinski statut, gl. 44.

¹⁰⁶ Skradinski statut, gl. 14.

¹⁰⁷ Splitski statut IV, 53.

¹⁰⁸ Brački statut, Reformacije I, 45.

¹⁰⁹ Trogirski statut II, 97.

¹¹⁰ Zadarski statut V, 6 i 7, Ref. 35. Iz spomenutih odredbi proizlazi da je i Pažanima bilo zabranjeno pozajmljivati novac uz kamate. U Zadru su postojali i posebno imenovani suci koji su vodili postupak samo protiv osoba koje su davale novac ili druge zamjenjive stvari uz kamate („*judices curiae constituti super usuris*“). Usp. Beuc, I., nav. dj., str. 653. U Splitu Veliko vijeće u 14. st. bira po tri inkvizitora *super usuris et testamentis* koji su nadzirali bilježnike da ne bi ugovarali kamatu na zajmove.

¹¹¹ Korčulanski statut I, 13.

lihve koju je od 11. st. podržavao cjelokupni kršćanski svijet.¹¹² Notarski nas spisi informiraju o procesima vođenim protiv određenih osoba optuženih upravo zbog lihve.¹¹³

5. NASLJEDNO PRAVO

5. 1. Neoporučno nasljeđivanje.

5. 1. 1. Nasljeđivanje djece. U pravnoj je povijesti u režimu intestatnog nasljeđivanja dominiralo prvenstvo zakonitih potomaka.¹¹⁴ Izjednačenost muške i ženske djece javlja se kao posljedica kontinuiranog važenja Justinijanova prava na istočnoj obali Jadrana uz utjecaj bizantskog prava.¹¹⁵ U većini dalmatinskih statuta neoporučno je pravo bilo izgrađeno na načelnoj izjednačenosti braće i sestara.¹¹⁶ Splitsko pravo nije bilo naklonjeno intestatnom nasljeđivanju, što je vidljivo iz odredbe koja propisuje da četvrtina imovine onoga koji umre bez oporuke, a ne ostavi vlastite djece, treba pripasti komuni, a četvrtina „siromasima u pobožne svrhe za njihovu dušu“ bez obzira na to ima li braće ili drugih srodnika.¹¹⁷ O bezoporučnom nasljeđivanju govori se u čitavoj 44. glavi III. knjige Splitskog statuta, obrazlažući njenu opsežnost: „budući da kod bezoporučnog nasljeđivanja obično nastaju među najbližim srođnicima i krvnim srođnicima različiti sporovi“. Takav je oblik neoporučnog nasljeđivanja djece bio prisutan u Splitu, na Rabu, Budvi, te u jednoj od faza razvoja prava u Dubrovniku.¹¹⁸

¹¹² Usp. Pederin, I., *Jadranska Hrvatska u povijesti starog europskog bankarstva*, Književni krug, Split, 1996., str. 27.

¹¹³ Tako npr. notarski spisi u Splitu spominju proces protiv udovice optužene za lihvarstvo. Godine 1245., Ivan, župnik Svete Marije de Rivo, Striji, udovici Stoje Magera, optuženoj zbog lihve, potvrđuje da je primio novac u svezi sa spornim posjedom rečene crkve što ga je Strija držala u zalogu. *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, Supplementa*, vol. I (diplomata annorum 1020-1270 continens) – Objavili HAZU, Zagreb, HAD, Zagreb; priredili Barbarić, J., i Marković, J., Zagreb, 1998., br. 88/str. 126.

¹¹⁴ Besta, E., *Le successioni nella storia del diritto italiano*, Giuffrè, Milano, 1961., str. 8-9.

¹¹⁵ Usp. Margetić, L., „*Nasljedno pravo descendenata prema srednjovjekovnim statutima Šibenika, Paga, Brača i Hvara*“, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Zagrebu, br. 3, 1972, str. 349.; isti: „*Neoporučno nasljedno pravo u srednjovjekovnoj Istri*“, Vjesnik Historijskog arhiva Rijeke i Pazina, sv. XVII, 1972, str. 159-176, isti: Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo, nav. dj. (11), str. 225.

¹¹⁶ Drugačije za Dalmaciju općenito: Beuc, I., „*Osnovi statutarnog prava u Istri*“, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Zagrebu, XII, Zagreb, 1962., str. 195; za Dubrovnik Čučković, V., „*Porodica i porodični odnosi u srednjovjekovnom Dubrovniku*“, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, god. 31 (1983.), str. 272; Bujuklić, Z., Pravno uređenje srednjovjekovne budvanske komune, Istorijski arhiv Budva i NIO „Univerzitetska riječ“, Nikšić, 1998., str. 140-141.

¹¹⁷ Splitski statut III, 44. Detaljnije: Petrak, M., „*Rimsko-bizantsko pravo i intestatno nasljeđivanje pro anima u Splitskom statutu*“, u: *Splitski statut iz 1312. godine: povijest i pravo, povodom 700. obljetnice*, Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa održanog 24-25. rujna 2012. godine u Splitu, Ž. Radić – M. Trogrlić – M. Meccarelli – L. Steindorff (eds.), Split, 2015., str. 255-272.

¹¹⁸ Usp. Margetić, L., nav. dj., str. 225; isti, „*Neoporučno nasljedno pravo u srednjovjekovnoj Istri*“, Vjesnik Historijskog arhiva Rijeke i Pazina, sv. XVII, 1972, str. 164; Cvitanić, A., nav. dj., str. 217.

Skradinski statut zabranjuje braći koja zajedno stanuju otuđivanje dijela djedovine odnosno nepodijeljenog posjeda, osim ako ga žele namijeniti za dušu, u skladu sa statutarnim odredbama. Naprotiv, imovinom koju su sami stekli mogu slobodno raspolagati.¹¹⁹ U slučaju prodaje podijeljenih ili zajedničkih očinskih ili majčinskih dobara, pravo prvokupa imaju od očeva dijela očevi srodnici, a od majčina dijela majčini srodnici, iz koje se grane vlasništvo proteže.

5. 1. 2. Nasljeđivanje ostalih srodnika (*paterna paternis, materna maternis*). Načelo se javlja u različitim oblicima u Rabu,¹²⁰ Trogiru,¹²¹ Splitu,¹²² Budvi.¹²³ Bezoporučno nasljedno pravo ascendenata i kolateralala temeljilo se na načelu vraćanja imovine onoj liniji od koje je i potekla. U Splitskom statutu primjenjuje se samo ako iza pokojnika nisu ostali ni acendenti ni punorodna braća i sestre. Tada braća i sestre samo po ocu nasljeđuju *in bonis paternis*, a braća i sestre po majci jedino onu imovinu koju je pokojnik stekao od majke.

Skradinski statut načelo *paterna paternis* spominje u gl. 14. kod prava otkupa rođaka prilikom prodaje nekretnina o čemu je bilo riječi u poglavlju o stvarnom pravu.

5. 1. 3. Nasljedno pravo preživjelog bračnog druga. U slučaju preudaje, udovici pripada pravo na otpremninu po statutima Skradina,¹²⁴ Splita,¹²⁵ Trogira¹²⁶ i Raba.¹²⁷

Notarski nam zapisi ukazuju da u drugim komunama, osim navedenog, supružnici tijekom braka ujedinjavaju svoju imovinu i međusobno se imenuju nasljednicima.¹²⁸ Budući da ugovor ima prednost pred oporukom i statutarnim odredbama o intestatnom nasljeđivanju, njime se ukidaju prava testamentarnih i

¹¹⁹ Skradinski statut, gl. 43. Detaljnije: Birin, A., nav. dj., str. 160.

¹²⁰ Rapski statut II, 17.

¹²¹ Trogirski statut III, 16.

¹²² Splitski statut III, 4.

¹²³ Budvanski statut, gl. 212.

¹²⁴ Skradinski statut, gl. 45 i 114. Detaljnije: Birin, A., nav. dj., str. 116.

¹²⁵ Splitski statut III, 24 i 35. Usp. Cvitanić, A., nav. dj., str. 219.

¹²⁶ Trogirski statut III, 14.

Usp.: *Trogirski spomenici*, dio I, zapisi pisarne općine trogirske, svezak I, od 21. X. 1263. do 22. V. 1273., Prepisao i uredio Barada, M., JAZU, Zagreb, 1948. (*Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, volumen 44.), str. 308-310, 385; *Trogirski spomenici*, dio I, zapisi pisarne općine trogirske, svezak II, od 31. I. 1274. do 1. IV. 1294., Prepisao i uredio Barada, M., JAZU, Zagreb, 1950. (*Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, volumen 45.), str. 6, 29-30, 83-84. O otpremnini je govorio i stari nesačuvani Trogirski statut, i to njegova peta glava, na što ukazuju spisi u *Trogirskim spomenicima* II/2, 8-15, 123-125. Za razliku od sačuvanog Trogirskog statuta, u starom je vrijednost otpremnine iznosila jednu desetinu dobara umrlog. Kasnije uvedena otpremnina, utvrđena u točnom novčanom iznosu, bila je nepovoljnija za supruge imućnih pučana i plemića nego za žene iz nižih staleža. Usp. Radić, Ž., *Imovinsko pravo po statutu grada Trogira iz 1322. godine* (doktorska disertacija), Split, 2002., str. 271.

¹²⁷ Rapski statut II, 14.

¹²⁸ *Spisi zadarskih bilježnika Henrika i Creste Tarallo 1279-1308.*, prepisao i indeks sastavio Mirko Zjačić, Državni arhiv Zadar, Zadar, 1959., str. 165-166; *Trogirski spomenici*, sv. II, nav. dj., str. 67, 70; *Trogirski spomenici*, sv. IV, nav. dj., str. 162-165.

zakonskih nasljednika. Ugovorom se stavljaju izvan snage i odredbe o ograničavanju ženina poslovanja na određeni novčani iznos (npr. u Dubrovniku 5 perpera).¹²⁹

5. 2. Oporučno nasljeđivanje

Dominacija agnatskog načela i obiteljskog vlasništva u srednjem vijeku ograničavala je primjenu oporuke u nasljeđivanju sve do 12. st. tj. do razdoblja procvata sveukupnog društva.¹³⁰ Općenito se može reći da je dominiralo zakonsko nasljeđivanje zbog niza ograničavanja oporučnog raspolaganja.¹³¹

Skradinski statut propisuje obvezu usklađenosti oporuke sa statutarnim odredbama i dužnost da se u nedostatku bilježnika obavijesti kurija u roku od dva mjeseca odnosno 40 dana.¹³² Statutarnim je odredbama propisana naknada notaru od četiri solida za oporuku pokojnika koju je notar dužan napisati u roku od 8 dana.¹³³

U Diplomatičkom je zborniku sačuvano i nekoliko oporuka tako npr. već spomenuta iz 1280. dakle, razdoblje prije nastanka Skradinskog statuta.¹³⁴

Po odredbama Splitskog statuta, žene su imale pravo oporučiti navršivši 14 godina, a muškarci 18 godina. Od općeg pravila aktivne testamentifikacije treba izuzeti udane žene zbog njihove ograničene poslovne sposobnosti. Među sačuvanim oporukama žena, najbrojnije su oporuke udovica,¹³⁵ dok su nešto rjeđe zastupljene one udanih žena,¹³⁶ ili pak oporuke neudanih.¹³⁷

5. 2. 1. Preferiranje djeteta. Institut preferiranja djeteta mogli bismo označiti pretečom oporučnog raspolaganja i posljedicom koncepcije obiteljskog vlasništva.

Preferiranje jednog djeteta u oporuci roditelja regulira većina statuta dalmatinskih gradova i to na različit način glede sadržaja, oblika i razloga. Usprkos razlikama u pojedinostima većini statuta, među kojima je i Skradinski, zajedničko je to što dozvoljavaju da se najdražem djetetu ostavi do 10 % ostavine iznad pripadajućeg

¹²⁹ Dubrovački statut, IV, 60. Usp. Čučković, V., „Razvoj ugovora o nasljeđivanju u dubrovačkom pravu XIV veka“, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, XIV, 1966., str. 249-253, 272-273; ista: „O odredbi dubrovačkog statuta De concordio inter virum et uxorem shepatos (IV, 60)“, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, XXV, 1977., str. 441-451; ista: „Materijalno obezbjeđenje supružnika u dubrovačkom srednjovjekovnom pravu“, P. O. iz Godišnjaka Pravnog fakulteta u Sarajevu, XXVIII, 1980., str. 320, 321.

¹³⁰ Usp. Calasso, F., *Medio evo del diritto*, I, Fonti, Giuffrè, Milano, 1954., str. 257.

¹³¹ Calasso, F., nav. dj., str. 257.; Besta, E., *Le successioni nella storia del diritto italiano*, Giuffrè, Milano, 1961., str. 9; Leicht, P. S., *Storia del diritto italiano, Il Diritto privato. Parte seconda. Diritti reali e di successione*, Giuffrè, Milano, 1943., str. 169.

¹³² Skradinski statut, gl. 43; Detaljnije: Birin, A., nav. dj., str. 149, 159.

¹³³ Skradinski statut, gl. 108.

¹³⁴ CD VI br. 297, str. 352-354. Detaljnije: Birin, A., nav. dj., str. 112. Usp. CD XI 345/453; CD XVII 408/588.

¹³⁵ Testamenti udovica: *Splitski spomenici*, br. 140/str. 80, 172/98, 241/139, 391/235, 532/320;

¹³⁶ Testamenti udanih žena: *Splitski spomenici*, br. 360/str. 216, 506/ 303.; Rismondo, V., *Pomorski Split druge polovine XIV. stoljeća*, notarske imbrevijature, Izdanje Muzeja grada Splita, sveska 5, Split, 1954., br. 130/str. 87, 169/107.

¹³⁷ Testamenti neudanih žena: *Splitski spomenici*, br. 27/23, 426/256, 546/328.

dijela roditeljske imovine.¹³⁸ Ono pretpostavlja da otac ne može slobodno raspolagati imovinom za slučaj smrti, već je mora ostaviti djeci. Iako su statuti dalmatinske pravne regije primijenili različite tipove preferiranja djeteta, svima im je zajedničko stvaranje pretpostavki za postupno probijanje Justinijanove koncepcije slobode oporučivanja.¹³⁹

5.2.2. Isključenje iz nasljedstva (eksheredacija). Prema odredbama Skradinskog statuta, isključenje iz nasljedstva moguće je jedino u slučaju ako bi djeca tukla svoje roditelje.¹⁴⁰ Pored toga, sin ili kći koji bi tukli svoje roditelje kažnjavali bi se kaznom izгона iz grada na godinu dana.

Splitski statut detaljnije od ostalih nabroja razloge za razbaštinjenje djece. Među razlozima za razbaštinjenje kćeri istakli bismo spolno općenje s nekim muškarcem prije udaje i prije navršenih 25 godina života. Djeca obaju spolova bivala su lišena nasljeđivanja u slučaju nasilnog sprečavanja oca u sastavljanju testamenta, a sin je bio lišen nasljedstva ako je spolno općio sa zaručnicom ili priležnicom svoga oca. Odredbe Splitskog statuta podsjećaju, prema Margetiću, na Justinijanovo pravo, pružajući najširi popis takvih razloga što proizlazi iz razvijenog oblika sustava nasljeđivanja zasnovanog na načelima slobode oporučivanja kakav nalazimo u Splitu i donekle na Braču.¹⁴¹

5. 2. 3. Oporučni izvršitelj. Premda ih Skradinski statut ne spominje, dokumenti ukazuju na njihovu nazočnost.¹⁴² Ustanova oporučnog izvršitelja najjasnije je prisutna u Dubrovačkom, Kotorskom (pod terminom *commissarii*), te Budvanskom statutu.¹⁴³ Spominje se u Splitskom statutu¹⁴⁴ i u Zadarskom statutu,¹⁴⁵ iako notarski spisi ukazuju na široko korištenje ove pravne ustanove u praksi svih srednjovjekovnih komuna. Po odredbama Splitskog statuta, oporučni izvršitelj morao je u roku od godine dana zadovoljiti legatne sadržane u ostaviteljevoj posljednjoj volji, ukoliko sam testator nije odredio rok. Žena koju bi muž odredio za izvršitelja oporuke

¹³⁸ Usp. Skradinski statut, gl. 10; Splitski statut III, 38; Zadarski statut III, 61; Brački statut II, 3; Hvarski statut II, 30.

¹³⁹ Margetić, L., nav. dj., str. 210 n. 49 i str. 215 n. 79.

¹⁴⁰ Skradinski statut, gl. 40, Detaljnije: Birin, A., nav. dj., str. 159.

¹⁴¹ Splitski statut III, 72. Usp. Margetić, L., nav. dj., str. 219-224. Hvarski statut (I, 3) predviđa samo dva posebna slučaja: ako netko od baštinika digne ruku na svog oca, majku ili pretke i ako se kći uda bez dopuštenja i volje oca. Budvanski statut (cap. 59) ne konkretizira razloge, osim zabrane svećenicima da ne smiju oporučivati u korist svojih priležnica i vanbračne djece.

¹⁴² Birin, A., nav. dj., str. 162. Godine 1394. u Skradinu Nikola, sin Vukov, imenuje oporučnim izvršiteljima svoju gospodaricu Elizabetu, rođaka Stojšu Ivaniševića, ser Nikolu, pok. Grgura Dragojevića iz Šibenika i Radoslava Dubanića. CD XVII 408/588.

¹⁴³ Za Dubrovački statut vidi: Čučković, V., „*Epitropi u starom dubrovačkom pravu*“, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu XI, 1963., str. 136., za Kotorski statut vidi Sindik, I., Komunalno uređenje Kotora od druge polovine XII. do početka XV. stolaća, SANU, Naučna knjiga, Beograd, 1950., str. 133; za Budvanski statut vidi: Bujuklić, Ž., nav. dj. (117), str. 153.

¹⁴⁴ Splitski statut III, 28 i 29.

¹⁴⁵ Zadarski statut III 122, 125.

prestala bi to biti ako bi se preudala, a u slučaju preudaje prestajala je i njezina eventualna dužnost skrbnice djece.¹⁴⁶

5. 3. Nužno nasljedno pravo nalazimo vrlo rijetko u dalmatinskim statutima.

Najranije se javlja u Splitskom statutu¹⁴⁷ u odredbi koja kaže da se može jednome od potomaka ostaviti desetinu više od pripadajućeg mu dijela. Izričito je uvedeno još samo na Braču u ožujku 1436. zajedno sa slobodom oporučivanja, jer su to dva međusobno povezana pravna instituta. Osobito je značajno da se visina nužnog nasljednog dijela ne navodi, već se reformacija poziva na mletačko pravo.

6. PROCESNO PRAVO

Tijek sudskog postupka u Skradinskom statutu može se rekonstruirati jedino u slučaju parnice o nasljedstvu.¹⁴⁸ Majka maloljetne djece kojoj je poslije smrti oca postavljen tutor, niti poslije završetka tutorstva nije mogla očinska dobra djece prodati, pokloniti, založiti ili se parničiti bez suglasnosti djece, osim po nalogu kurije.¹⁴⁹

Skradinski statut u glavi 35 zabranjuje svjedočenje ženama.¹⁵⁰ U pogledu svjedočke sposobnosti u kaznenim postupcima, statutu su manje zahtjevniji nego u građanskim postupcima, iako i u kaznenim postupcima dopuštaju svjedočenje ženama samo kod poteškoća u utvrđivanju činjenica. Tako npr. Splitski¹⁵¹ i Trogirski¹⁵² statut dopuštaju ženama svjedočenje u kaznenim postupcima, ali ne i u građanskim. Dubrovački statut diskriminira žene, određujući da se kod delikata počinjenih noću njihovo svjedočanstvo može prihvatiti tek ukoliko nema muških svjedoka, pa i onda se smije izreći kazna prepolovljene vrijednosti.¹⁵³ Veliki broj

¹⁴⁶ Splitski statut III, 28; Vidi: *Splitski spomenici*, 442/264; 451/270; 185/105.

¹⁴⁷ Splitski statut III, 38.

¹⁴⁸ Skradinski statut, gl. 11. Odredba je doslovno prepisana iz Splitskog statuta III, 125.

¹⁴⁹ Skradinski statut, gl. 20.

¹⁵⁰ Skradinski statut, gl. 35. Detaljnije: Birin, A., nav. dj., str. 166.

¹⁵¹ Splitski statut, III, 8. Detaljnije: Pezelj, V., „*Pravni položaj žene po Splitskom statutu iz 1312. godine*“, u Splitski statut iz 1312. godine: povijest i pravo, povodom 700. obljetnice, Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa održanog 24-25. rujna 2012. godine u Splitu, Ž. Radić – M. Trogrlić – M. Meccarelli – L. Steindorff (eds.), Split, 2015., str. 248.

¹⁵² Trogirski statut I, 46; Detaljnije, Cvitanić, A., „*Neki elementi pravnog položaja žene u srednjovjekovnom Trogiru*“, u: *Iz dalmatinske pravne povijesti*, Split, 2002., str. 299.

¹⁵³ Dubrovački statut VI, 33, 34. *O problemu svjedočke sposobnosti žena prema srednjovjekovnim vrelima v. Lonza, N., Regule o torturi i indicijama u zadarskom rukopisu iz XIV. stoljeća*, magistarski rad, Zagreb, 1986., str. 70. Za druge statute po tom pitanju vidi: Lonza, N., „*Kazneni postupak Krčkog (vrbanškog) statuta iz 1388.*“, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 43., 1993., str. 718; Novak, Z., „*Neki aspekti pravnog položaja žena u Vinodolskom zakonu, Senjskom i Krčkom statutu*“, *Historijski zbornik*, god. LXII (2009.), br. 2, str. 334-338. Milović, Đ., „*Pitanja kazneno-procesualnog prava u Vinodolskom*

statuta kod delikata izvršenih noću predviđa ublaženi sistem zakonskih dokaznih pravila, jer bi inače mogućnost dokazivanja bila bitno otežana. Splitski dokument iz 1174. zabranjuje ženama svjedočenje,¹⁵⁴ a Splitski statut među odredbama procesnog prava propisuje: „*odsada pa ubuduće nijedna žena ne može biti uzeta za svjedoka, a ako bi bila predložena, valja je kao svjedoka odbaciti*“.¹⁵⁵

Skradinski statut ne spominje torturu, ali notarski zapisi ukazuju na njenu pojavu u stvarnosti.¹⁵⁶ Tortura je u ono vrijeme bila općepoznato sredstvo za iznuđivanje priznanja, pa je nalazimo i u Splitskom statutu. Trudna žena nije se smjela podvrći torturi zbog mogućeg oštećenja i gubitka ploda, a iz istog razloga morala se odgoditi smrtna kazna trudnici dok ne rodi.¹⁵⁷

U dalmatinskom statutarnom pravu žene nisu imale aktivnu procesnu sposobnost u određenim parnicama. Tako kći koja je zaključila brak protiv volje roditelja nije mogla tražiti nasljedstvo, žena osuđena zbog preljuba nije mogla tražiti natrag svoj miraz itd.¹⁵⁸

Sporovi oko miraza spadali su u nadležnost suda splitske komune. Ako je s pitanjem miraza bilo povezano i pitanje o valjanosti samoga braka, tada je čitav predmet rješavao crkveni sud splitskog nadbiskupa.¹⁵⁹ Razvoda braka nije bilo već jedino rastava od stola i postelje. Ako je muž udario svoju ženu, morao je položiti prisegu i dati jamce da je više neće udarati „preko mjere uobičajene za muža“. Žena je morala dokazivati svjedočenjem susjeda da je muž bio nečovječan prema njoj. U slučaju rastave zbog nečovječnog postupanja muža, muž je morao pridonositi za prehranu svoje žene dok se ona nalazila pod skrbi. Djeca do tri godine ostajala su s majkom na očev trošak, a nakon tri godine vraćala su se ocu.¹⁶⁰

6. 1. Skradinski statut dopušta za parnice do vrijednosti od pet libara, kao i za kaznene postupke, da se vode u razdoblju blagdana kada se parnični postupak nije smio voditi.¹⁶¹ Skraćeni (sumarni) postupci nisu se odvijali po svim formalnostima predviđenima statutarnim odredbama; parnica se vodila bez tužbe i drugih potrebnih sudskih formalnosti u manje važnim stvarima ili pak u onima gdje po prirodi

zakonu i Trsatskom statutu iz 1640. g.“, u *Liber amicorum*, Zbornik radova posvećen Antunu Cvitaniću, Ž. Radić (ed.), Split, 2016., str. 236. Za talijanske statute usp. Bohne, G., *Zur Stellung der Frau im Prozeß und Strafrecht der italienischen Staaten*, Leipziger rechtswissenschaftliche Studien, Gedenkschrift für L. Mitteis, Weicher, Leipzig, 1926., str. 102.

¹⁵⁴ *Codex diplomaticus*, vol. II, br. 135, str. 138-139.

¹⁵⁵ Splitski statut III, 8.

¹⁵⁶ Tako Birin, A. nav. dj., str. 173.

¹⁵⁷ Splitski statut IV, 85, 84. Detaljnije o torturi: Tomašević, G., „*Pregled nekih povijesnih rješenja o primjeni torture u kaznenom postupku*“, *Pogledi*, 1/1984., str. 155-161. O odgađanju torture trudnicama govori već *Corpus iuris civilis*: Ulp. Dig. 48. 19. 3., te Paulus, Sent. 1. 12. 4.; Fiorelli, P., *La tortura giudiziaria nel diritto comune*, vol. I, Milano, Giuffrè, 1953., str. 295-299. Torturu spominju Trogirski statut II, 108 i Šibenski statut, ref. 113.

¹⁵⁸ Detaljnije o uskrati pravosuđa: Radić, Ž., „*Dalmatinsko statutarno pravo i pitanje uskrate pravosuđa i prava*“, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, vol. 45., br. 2/2008.

¹⁵⁹ Splitski statut III, 6.

¹⁶⁰ Splitski statut III, 64.

¹⁶¹ Skradinski statut, gl. 3.

stvari valja hitno postupati. Po Splitskom statutu, sumarni se postupak vodi u tzv. maličnim stvarima, dakle ako vrijednost spora ne prelazi 5 libara malih mletačkih denara. Cilj je ovakvih postupaka zaštita određenih kategorija stanovništva, npr. siročadi, siromaha, stranih trgovaca. Takvu vrstu postupka mogla je pokrenuti žena protiv muža rasipnika, tražeći pritom da joj muž vrati ono što je donijela u miraz i sva prava u vezi s time.¹⁶² Trogirski statut propisuje skraćeni sudski postupak, između ostalog, kad su u pitanju mirazi, trgovački sporovi i oporuke.¹⁶³

7. KAZNENO PRAVO

Kaznenopravne odredbe najbrojnija su grupa statutarnih odredaba Skradinskog statuta.

7. 1. Kaznena djela.

7. 1. 1. Silovanje. Silovanje je jedan od učestalih vidova kriminala u komunalnim društvima. Skradinski ga statut naziva *primum maleficium post omicidium*,¹⁶⁴ a zbog napada na temelje komunalnog života strogo ga sankcionira velik broj dalmatinskih statuta.¹⁶⁵ Dubrovački statut kod ovog kaznenog djela pruža zaštitu ženama svih društvenih slojeva, propisujući jedinstvenu kaznu za silovanje.¹⁶⁶ Šibenski statut navedeno kazneno djelo regulira najpodrobnije od svih dalmatinskih statuta, dok Paški i Zadarski o njemu ne kažu ništa iako je stari nesačuvani Zadarski statut poslužio kao zajednički predložak za sva tri statuta. U svim drugim statutima (osim u Dubrovačkom gdje je kazna bila razmjerno mala i jednaka za sve, te u Lastovskom i Mljetskom statutu) kazna je za silovatelja ovisila o bračnom i društvenom statusu žene.¹⁶⁷ Korčulanski je statut najprecizniji među južnim statutima glede određivanja

¹⁶² Npr. Splitski statut III, 5.

¹⁶³ Trogirski statut I, 42, Ref. I, 19. c. iz 1347.

¹⁶⁴ Skradinski statut, gl. 92; Šibenski statut VI, 61-66.

¹⁶⁵ O kaznenom djelu silovanja u dalmatinskom statutarnom pravu komparativno usp. Jaramaz Reskušić, I., *Kazneni sustav u Šibeniku od 14. do 16. st.*, Šibenik, 1996., str. 53; Dinić-Knežević, D., nav. dj., str. 125.; Cvitanić, A., nav. dj., str. 272.; Heršak, G., „*Krivično djelo silovanja u Korčulanskom statutu i komparativno*“, Zbornik radova Statut Korčule 1214., Zagreb-Samobor, 1989., str. 195-212.

¹⁶⁶ Dubrovački statut VI, 6. Detaljnije: Dinić-Knežević, D., Prilog iz života žena u srednjovekovnom Dubrovniku, *Istraživanja*, br. 13, Novi Sad, 1990., str. 68. Lastovski (gl. 15) i Mljetski statut (gl. 15) ne poznaju staleške razlike kod kažnjavanja silovanja. Detaljnije: Pezelj V. – Štambuk Šunjić, M.: „*Pravni položaj žene po Lastovskom statutu*“, Zbornik radova Pravnog fakulteta Split, br. 3/2013 (109), str. 533; Pezelj, V., „*Pravni položaj žene prema Mljetskom statutu iz 1345. godine*“, Liber amicorum, Zbornik radova posvećen Antunu Cvitaniću, Ž. Radić (ed.), Split, 2016., str. 327.

¹⁶⁷ Splitski statut IV, 37; Šibenski statut VI, 41-46; Rapski statut, IV, 66, 67; Trogirski statut II, 21; Korčulanski statut, gl. 11 star. red.; gl. 132-134 nov. red.; Dubrovački statut VI,6; Lastovski statut, gl. 15. Posebno je zanimljivo što primjerice Šibenski statut navedeno kazneno djelo regulira najpodrobnije od svih dalmatinskih statuta, dok Paški i Zadarski o njemu ne kažu ništa iako je stari nesačuvani Zadarski statut poslužio kao zajednički predložak za sva tri statuta.

kazne za silovanje s obzirom na različiti društveni položaj i obiteljski status oštećenice.

Skradinski statut u gl. 92. propisuje stroge kazne koje ovise o bračnom stanju i društvenom statusu silovane. Smrtna je kazna predviđena u slučaju da je silovanje ili pokušaj silovanja izvršen nad udanom ženom ili djevicom, osim ako bi djevica silovatelja htjela za muža uz pristanak roditelja. U ostalim slučajevima, za silovanje neudane žene i sluškinje bila je predviđena novčana kazna od pedeset libara. Kazna prema prosudbi kurije izricala se silovanoj ženi koja je bila u vezi sa silovateljem. Za silovanje bludnice novčana je kazna iznosila pet libara.¹⁶⁸

Po odredbama Splitskog statuta, kod silovanja se težina kaznenog djela određivala prema bračnom stanju, zanimanju, odnosno dobrom ili lošem glasu što ga je silovana žena uživala u društvu. Tako se za silovanje djevice, redovnice, udane ili udovice dobra glasa moralo platiti 200 libara. Ako je pak silovana bila na zlu glasu, kazna je iznosila 10 libara, a ako je bila javna bludnica, kazna je iznosila 100 solida.¹⁶⁹ Statut definira silovanje kao pojavu ako netko „*per uim cognouerit aliquam ex feminis et mulieribus*“. Uz prilično visoke novčane kazne, u odnosu na druge statute (npr. Kotorski),¹⁷⁰ Splitski nije propisivao teške tjelesne kazne. Slično normiranje kao u Splitskom statutu susrećemo u Trogiru (II, 21) i u Korčuli (cap. 11).

7. 1. 2. Preljub. Skradinski statut ne spominje preljub. Među dalmatinskim statutima, jedino u Trogiru za oba spola kod preljuba vrijede ista pravila (preljubnika se kažnjava jednako kao i preljubnicu) za razliku od, primjerice, susjednog Splita gdje se muškarac uopće nije kažnjavao, dok je žena gubila svoj miraz u korist muža, nije od njega mogla više ništa dobiti za života niti za slučaj smrti i uz teške uvrede bila protjerana iz Splita.¹⁷¹

7. 1. 3. Vračanje i čarobnjačko umijeće.¹⁷² Kod kaznenog djela čarobnjaštva odnosno crne magije ogleđa se primitivnost tadašnjih shvaćanja, a ujedno je i primjer kažnjavanja bez kauzalnog nekusa.¹⁷³ Srednjovjekovni statuti polaze od istog shvaćanja zločina čarobnjaštva. Dok većina statuta propisuje kazne za

¹⁶⁸ Skradinski statut, gl. 92. Detaljnije: Birin, A., nav. dj., str. 169.

¹⁶⁹ Splitski statut IV, 37.

¹⁷⁰ Sindik, I., Komunalno uređenje Kotora, Beograd, 1951., str. 124.

¹⁷¹ Splitski statut IV, 38. Usp. Cvitanić, A., nav. dj., str. 272.

¹⁷² Skradinski statut, gl. 76. Detaljnije: Birin, A., nav. dj., str. 171.

¹⁷³ Ovo kazneno djelo nalazimo u primitivnih naroda ranoga srednjeg vijeka. Alemanni i Burgundi nazivaju žene koje se bave čarobnjaštvom *herbariae*. *Edictum Rotarii* (cap. 376) propisuje zabranu bavljenja magijom nad ljudima propisujući tešku kaznu za to djelo. Po vizigotskom pravu i drugim germanskim pravima delikti kao npr. bavljenje magičnim činima zbog prouzrokovanja abortusa mogli su kao posljedicu imati pad u ropstvo. Detaljnije: Leicht, P. S., *Storia del diritto italiano, Diritto privato. Parte prima, Diritto delle persone e di famiglia*, Milano, 1960., str. 38., Guerra Medici, M. T., nav. dj., str. 32.

herbariae ne određujući njegov sadržaj, Korčulanski¹⁷⁴ i Dubrovački¹⁷⁵ pobliže određuju njegov sadržaj.¹⁷⁶ Postupci vođeni protiv osoba optuženih za ovo djelo nose obilježja karakteristična za inkvizicijske postupke protiv heretika vođene već od sredine 13. st. širom Europe.¹⁷⁷ Splitski statut za počinitelja takvog kaznenog djela i njegova pomagača predviđao je spaljivanje, a ako je bio bez potomaka, konfiscirala bi mu se imovina u korist komune. Ako je imao samo ženske potomke, polovica imovine ostala bi njima, a druga polovica pripala bi komuni.¹⁷⁸ Skradinski statut u pogl. 76. navedeno kazneno djelo, pokušaj i savjetovanje kažnjava jednako kao i Splitski statut, smrtnom kaznom spaljivanjem uz konfiskaciju imovine koja se dijelila između općine i nasljednika, ne precizirajući spol nasljednika počinitelja kaznenog djela.

7. 1. 4. Kazneno djelo upućivanja uvredljivih riječi (verbalna injuria) kažnjavalo se novčanom kaznom od šest libara.¹⁷⁹ Posebno se naglašava u izdvojenom dijelu pogl. 20 koji nosi naslov *O istome* upućivanje sramotnih riječi od neplemenite i nevaljale žene ili muškarca protiv plemenite žene ili plemenitog muža. Kazna u ovom slučaju iznosi tri libre, a ako optuženi počinitelj ili počiniteljica ne mogu platiti, novčana kazna zamjenjuje se šibanjem uokolo grada, prema prosudbi kurije.¹⁸⁰

7. 1. 5. Udaranje roditelja. Za udaranje roditelja toljagom, kamenom, nožem ili mačem i tome slično, pored mogućnosti razbaštinjenja, sin ili kći kažnjavali bi se kaznom izгона iz grada na godinu dana.¹⁸¹

Skradinski statut kažnjava pokušaj silovanja kao i samo podizanje noža ili mača na nekoga,¹⁸² savjetovanje i pomoć kod vraćanja i čarobnjačkog umijeća.¹⁸³

7. 1. 6. Zbog nedorečenosti gl. 141. Skradinskog statuta *Ako tko ne iziđe iz grada kada začuje viku* ne možemo doći do potpune slike o toj odredbi, a odnosi se i na žene u smislu da za nepoštovanje navedene odredbe podliježu novčanoj kazni od dva romanata u korist kneza ili se vezane vode gradom.

¹⁷⁴ Korčulanski statut, gl. XVII. Usp. Ređep, J., „*Moć vradžbine (razmišljanja povodom XVII gl. Korčulanskog statuta)*“, Zbornik radova znanstvenog skupa „*Statut grada i otoka Korčule iz 1214.*“, ur. Šeparović, Z., Zagreb-Samobor, 1989., str. 237-249.

¹⁷⁵ Dubrovački statut IV, 7.

¹⁷⁶ Skradinski statut, gl. 76; Splitski statut IV, 87; Trogirski statut II, 26; Rapski statut IV, 51; Hvarski statut III, 10; Kotorski statut, gl. 101.

¹⁷⁷ Vidi Bayer, V., *Ugovor s đavlom*, Zora, Zagreb, 1969., str. 103-114, 139-154, 223-224, 531-538; Jaramaz Reskušić, I., *Kazneni sustav u Šibeniku od 14. do 16. st.*, Knjižnica Faust, Šibenik, 1996., str. 85.

¹⁷⁸ Splitski statut IV, 87. Detaljnije: Kapitanović, V., „*Komunalno zakonodavstvo i vjerski život u Dalmaciji do pada Mletačke Republike*“, u: Splitski statut iz 1312. godine: povijest i pravo, povodom 700. obljetnice, Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa održanog 24-25. rujna 2012. godine u Splitu, Ž. Radić – M. Trogrlić – M. Meccarelli – L. Steindorff (eds.), Split, 2015., str. 209-211.

¹⁷⁹ Skradinski statut, gl. 20., Detaljnije: Birin, A., nav. dj., str. 169-170.

¹⁸⁰ Skradinski statut, gl. 20. *O istome*. Usp. Korčulanski statut, gl. 13. i 29. Reformacija.

¹⁸¹ Skradinski statut, gl. 40.

¹⁸² Skradinski statut, gl. 109.

¹⁸³ Skradinski statut, gl. 76.

7. 2. Kazne se prema Skradinskom statutu dijele na imovinske (konfiskacija imovine, novčane kazne) i osobne (izgnanstvo, upis u knjigu krivokletnika ili knjigu ozloglašenog, zatvor, šibanje, sakaćenje, unakazivanje, smrt).¹⁸⁴

Kaznom izгона iz grada na godinu dana i mogućnošću iznasljeđivanja kažnjavaju se sin ili kći za udaranje roditelja.¹⁸⁵ Kazna šibanja je supsidijarna kazna za verbalnu uvredu izricanja sramotnih riječi izrečenu od neplemenite i nevaljale žene ili muškarca upućenu protiv plemenite žene ili plemenitog muškarca.¹⁸⁶

U Splitskoj komuni veliki su značaj imale novčane kazne uz izbjegavanje kazni lišenja slobode da ne opterećuju komunu.¹⁸⁷ Propisujući oduzimanje cjelokupne imovine počinitelja u korist komune, Statut grada Splita ipak postavlja neka ograničenja među kojima je značajno već spomenuto izuzimanje od konfiskacije polovice imovine onih koji se bave crnom magijom ako imaju ženske potomke.¹⁸⁸ Među tjelesnim kaznama valja istaknuti bičevanje kojim Splitski statut uz izgon prijeti priležnicama.¹⁸⁹

8. ZAKLJUČAK

Skradinski statut spominje se prvi put u ispravi iz 1378. godine kada je kralj Ludovik naredio svom banu Nikoli Seču te kaštelanima i njihovim službenicima u Skradinu da porade kako bi Skradinjani „*postojeće običaje i statute vjerno opsluživali*“. Nastao je u prvoj četvrtini 14. st., tj. između 1304. – 1312. i 1322. Statut nije sačuvan u cijelosti, nema sačuvani proemij, a sastoji se od 143 glave. Tematski je potpuno nesređen.

Skradinska je komuna statutarnim odredbama u znatnoj mjeri zadirala u različita pitanja pravnog položaja žene i odnosa u obitelji. Skradinski statut obvezuje suce na poštovanje prava Crkve i pomoć siromašnima, siročadi, udovicama i drugim ljudima, građanima, gostima, strancima i prolaznicima. Statutarnim je odredbama propisana dužnost uzdržavanja roditelja, te izgon za djecu koja tuku roditelje uz mogućnost razbaštinjenja.

Nazočnost kurije bila je obvezna kod postavljanja tutora malodobnoj djeci do dvadesete godine, kod nadzora nad udovicom glede raspolaganja dobrima pok. muža, kod određivanja visine prihoda udovici u slučaju preudaje ako nije plemkinja (za plemkinje statut propisuje deset libara), kod određivanja visine kazne za silovanje žene s kojom je silovatelj bio u vezi.

¹⁸⁴ Detaljnije: Birin, A., nav. dj., str. 168. Tablice br. 7 i 8 na str. 177-184.

¹⁸⁵ Skradinski statut, gl. 40.

¹⁸⁶ Skradinski statut, gl. 20. *O istome*.

¹⁸⁷ Detaljnije: Radić, Ž. – Pezelj, V., „*Funkcije zatvora (carcer) u dalmatinskom statutarnom pravu*“, u: Istražne radnje i pomoćna sredstva u sudskim postupcima kroz povijest, Pravni fakultet Osijek, 2010., str. 117-138.

¹⁸⁸ Splitski statut IV, 87.

¹⁸⁹ Splitski statut IV, 41, 42.

Statutarne odredbe Skradinskog statuta koje reguliraju položaj žene odnose se na udovice, pa o statusu udane žene moramo izvesti zaključak iz odredbi drugih statuta dalmatinske pravne regije. Jedina odredba koja spominje udanu ženu odnosi se na uzimanje zajma od strane muža, bez ženina znanja, u kojem slučaju takav zajam nije opterećivao udanu ženu.

Udovica je uživala povoljniji položaj od udane žene, a za njezin položaj značajno je postojanje djece iz braka s ostaviteljem.

U slučaju da su iz braka s ostaviteljem ostala malodobna djeca, kurija im je postavljala tutora do dvadesete godine. Otudivanje imovine maloljetnika od strane majke ili njih samih bez pristanka tutora nije se priznavalo. Valja naglasiti da je kurija postavljala tutora i ocu u slučaju smrti majke pa su i za njega vrijedila ista pravila kao i za majku malodobne djece poslije očeve smrti ako nije postojala oporuka. Niti poslije završetka tutorstva majka nije mogla očinska dobra djece prodati, pokloniti, založiti ili se parničiti bez suglasnosti djece, osim po nalogu kurije.

Udovica bez djece do preudaje se mogla koristiti muževim dobrima ako ih nije rasipala ni njima loše upravljala jer bi joj inače kurija odredila godišnju svotu prema mogućnostima njezina muža. Premda u dalmatinskom statutarnom pravu udovica preudajom najčešće gubi pravo na muževu ostavinu, Skradinski statut i tada joj priznaje pravo na vrstu otpremnine (*enganacio*), koja se, osim u Skradinu, spominje u Splitu, Trogiru (*ingannatio*) i Rabu (*consuetudo sponcelatii*). U tim je komunama njezin položaj znatno bolji nego u južnim komunama koje znatno odstupaju od rimsko-bizantskog prava. Preudajom udovice, prema Skradinskom statutu, muževa dobra pripadaju njegovim najbližim srodnicima.

Slijed prvenstva prava otkupa Skradinskog statuta kod prodaje nekretnina (prvo očevi pa onda majčini rođaci) u Dalmaciji vrlo je rijedak i u takvom je obliku prisutan samo još u Pagu. Društvena je svrha prava otkupa bila u zadržavanju nekretnina među članovima lokalne zajednice.

U privrednom životu Skradina žene su sudjelovale kao (pre)prodavačice, što je vidljivo iz zabrane pređenja na trgu gdje se prodaje živež uz uništenje preslice.

Primjena oporuke bila je ograničena zbog dominacije agnatskog načela i obiteljskog vlasništva, a kao preteču oporučnog raspolaganja Skradinski statut poznaje institut preferiranja djeteta.

Po odredbama Skradinskog statuta, žene nisu mogle biti svjedoci. U kaznenom je pravu izrazito nepovoljan status žena kod kaznenih djela silovanja i čarobnjaštva. Kod silovanja se uzimaju u obzir bračno stanje, zanimanje te dobar odnosno loš glas silovane. Kazneno djelo čarobnjaštva usmjereno je najčešće prema ženama.

Među arhaične elemente statuta koji se odnose na pravni položaj žene mogu se ubrojiti spolna diskriminacija, uskraćivanje prava svjedočenja, kažnjavanje kaznenog djela čarobnjaštva itd. Na postupne pomake u pravnom položaju žene ukazuje odredba o otpremnini udovice bez djece (gl. 45 i 114. Skradinskog statuta).

Pravni položaj žene, prema statutarnim odredbama Skradinskog statuta, upotpunjen je analizom malobrojnih sačuvanih notarskih zapisa. Statutarne odredbe

predstavljaju normativnu stranu srednjovjekovnog pravnog sustava dok notarski zapisi daju cjelovitiji uvid u pravni položaj žene u srednjovjekovnom Skradinu.

Literatura:

- Arjava, A., *Women and Law in Late Antiquity*, Clarendon Press, Oxford, 1996.
- Bandalović, G. – Buzov, I., „Odnosi u seljačkoj obitelji i položaj žene u zagorskoj Dalmaciji“, *Godišnjak Titus: godišnjak za interdisciplinarna istraživanja porječja Krke*, Split, 4(4), 2012., str. 195-209.
- Bartulović, Ž. – Ignjatović, M., „Widow enjoyment in Roman and Medieval Law (comparison with Venice, Frankish and „Istrian marriage“)\", The second International Balkan Conference for Roman Law and Roman Legal tradition „The Universality of Roman Law“, *Ius Romanum 2/2017.*, str. 1-10.
- Basić, I., *Scardonitana palaeochristiana*. Nova razmatranja temeljem podataka iz spisa *Historia Salonitana Maior*, *Zbornik radova S. Gunjača i hrvatska srednjovjekovna povijesno-arheološka baština*, 167-191.
- Benyovsky Latin, I. – Pešorda Vardić, Z., *Town and Cities of the Croatian Middle Ages*, Zagreb, Hrvatski institut za povijest, 2014.
- Besta, E., *Le persone nella storia del diritto italiano*, Padova, 1931.
- Besta, E., *La famiglia nella storia del diritto italiano*, Milano, 1962.
- Beuc, I., „Statut zadarske komune iz 1305. godine“, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci*, sv. II, Rijeka, 1954., str. 493-781.
- A. Birin, „Srednjovjekovni pečat grada Skradina“, *Ascendere historiam – Zbornik u čast M. Kruheka* (ur. M. Karbić, H. Kekez, A. Novak, Z. Horvat), Zagreb, 2014., str. 143-150.
- Birin, A., *Statut grada Skradina, Statuta civitatis Scardonae*, Uvodnu studiju napisao, Statut s latinskoga preveo i za tisak priredio A. Birin, Zagreb-Skradin, 2002.
- Blehova Čelebić, L., *Žene srednjovjekovnog Kotora*, Podgorica, 2002.
- Bogojević-Glušćević, N., „Legal regime of the property of married women in medieval Zeta littoral cities (Kotor, Budva, Shkoder)\", The second International Balkan Conference for Roman Law and Roman Legal tradition „The Universality of Roman Law“, *Ius Romanum 2/2017.*, str. 1-23.
- Bohne, G., *Zur Stellung der Frau im Prozeß und Strafrecht der italienischen Statuten*, Leipziger rechtswissenschaftliche Studien, Gedenkschrift für L. Mitteis, Weicher, Leipzig, 1926.
- Budak, N., „Struktura i uloga obitelji serva i famula u komunalnim društvima na istočnom Jadranu“, *Starohrvatska prosvjeta* 14 (1984.) I, str. 347-361.
- Budak, N., „Pravni položaj serva i famula u komunalnim društvima na istočnom Jadranu“, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest*, Zagreb, 1986., str. 51-68.
- Bujuklić, Ž., *Pravno uređenje srednjovekovne Budvanske komune*, Nikšić, 1988.
- Bujuklić, Ž., *Forum romanum*, Beograd, 2009.

Buzov, S., „O gazijama i hajbaru: osvojenje Skradina u kronici Mustafe Celâlzâdea“, *Godišnjak Titus: godišnjak za interdisciplinarna istraživanja porječja Krke*, Split, 1(1), 2008., str. 21-31.

CD = *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, I – XVIII, Urednici T. Smičiklas (II-XII); E. Laszowski i M. Kostrenčić (XIII), M. Kostrenčić (I, XIV-XVI), S. Gunjača (XVII), D. Rendić-Miočević (XVIII). Zagreb, 1904.-1990.

CD Suppl. = *Codex diplomaticus*, Supplementa, vol. I-II, Zagreb, 1998.

Cvitanić, A., *Statut grada Splita*, Splitsko srednjovjekovno pravo, Split, 1998.

Cvitanić, A., *Iz dalmatinske pravne povijesti*, Split, 2002.

Cvitanić, A., „Usporedba Vinodolskog zakona i dalmatinskih statuta“, u: Cvitanić, A., *Iz dalmatinske pravne povijesti*, Split, 2002., str. 701-714.

Čučković, V., „Epitropi u starom dubrovačkom pravu“, *Godišnjak PF u Sarajevu*, god. 11 (1963.), str. 257-274.

Čučković, V., „O odredbi dubrovačkog statuta *De concordio inter virum et uxorem shepatos (IV, 60)*“, *Godišnjak PF u Sarajevu*, god. 25 (1977.), str. 441-451.

Čučković, V., „Materijalno obezbjeđenje supružnika u dubrovačkom srednjovjekovnom pravu“, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, XXVIII, 1980., str. 307-338.

Dinić-Knežević, D., *Položaj žena u Dubrovniku u XIII i XIV veku*, SANU, posebna izdanja, odeljenje istoriskih nauka, Beograd, 1974.

Dinić-Knežević, D., *Prilog iz života žena u srednjovjekovnom Dubrovniku*, Istraživanja, br. 13, Novi Sad, 1990., str. 61-73.

Dokoza, S., „Sustav dota u srednjovjekovnoj korčulanskoj komuni“, *Godišnjak grada Korčule*, 6., 2001., str. 17-53.

Dokoza, S., *Dinamika otočnog prostora*, Split, 2009.

Državni arhiv u Zadru, Sumarni inventar, Općina Skradin 1773-1797, br. fonda: HR DAZD 15, izradio A. Trošeljac, Zadar, 2013.

Dubby, G. – Perrot, M., *A History of Women in the West*, Harvard, 1994.

Ennen, E., *The Medieval Woman*, Oxford, 1989.

Fiorelli, P., *La tortura giudiziaria nel diritto comune*, vol. I, Milano, Giuffrè, 1953.

Finocchiaro-Sartorio, A., *La comunione dei beni tra coniugi nella storia del diritto italiano*, Palermo, 1902.

Florence Fabijanec, S., „Gospodarska djelatnost žena na dalmatinskom komunalnom području od XIV. do XVI. stoljeća“, *Ženske skozi zgodovino, Zbornik referatov 32. zborovanja slovenskih zgodovinarjev*, Celje, 2004., str. 49-64.

Florence Fabijanec, S., „Od tržnice do luke, Trgovačka svakodnevnica kasnoga srednjeg vijeka“, *Kolo – časopis Matice Hrvatske*, br. 4, 2006., str. 188-228.

Foretić, V., *Otok Korčula u srednjem vijeku do god. 1420.*, Rad JAZU, Zagreb, 1940.

Foretić, V., *Povijest Dubrovnika do 1808.* I, II, NZHH, Zagreb, 1980.

Foretić V., *Studije i rasprave iz hrvatske povijesti*, Split, 2001. Galović, T., „Vinodolski zakonik – 725. godina poslije“, u: T. Galović, Z. Nikolić Jakus, Z. Janeković Römer, Ž. Radić, *725 godina Vinodolskog zakonika – 725 godina suzbijanja korupcije u Hrvaskoj*, Zagreb, 2013., str. 7-13.

Grbavac, B., „Zadarska plemićka obitelj Ljubavac u 14. st.“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, 33 (2015), str. 49-69.

Gross, K. – Schüller, H. – Novak, M., *Udžbenik ckrvenoga prava katoličke crkve*, Zagreb, 1930.

Guerra Medici, M. T., *I diritti delle donne nella societ r altomedievale*, Napoli, 1986.

Janeković-Römer, Z., *Rod i grad, dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljeća*, Dubrovnik, 1994.

Janeković-Römer, Z., *Maruša ili suđenje ljubavi, bračno-ljubavna priča iz srednjovjekovnog Dubrovnika*, Zagreb, 2007.

Jaramaz-Reskušić, I., *Kazneni sustav u Šibeniku od 14. do 16. stoljeća*, Šibenik, 1996.

Kancelariski i notariski spisi 1278-1301, objavio: Gregor Čremošnik, Beograd, 1932.

Kapitanović, V., „Komunalno zakonodavstvo i vjerski život u Dalmaciji do pada Mletačke Republike“, u: *Splitski statut iz 1312. godine: povijest i pravo, povodom 700. obljetnice*, Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa održanog 24-25. rujna 2012. godine u Splitu, Ž. Radić – M. Trogrlić – M. Meccarelli – L. Steindorff (eds.), Split, 2015., str. 203-223.

Kaser, M., *Das Römische Privatrecht*, II, München, 1975.

Ketsch, P. – Kuhn, A., *Frauen im Mittelalter*, Band 2, Düsseldorf, 1984.

Klaić, N., „Kako se Skradin oslobodio od podložništva Bribiraca“, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, vol. 22, br. 1, prosinac 1980., str. 30-40. Preuzeto s <http://hrcak.srce.hr/160295>

Kozličić, M., *Historijska geografija istočnog Jadrana u starom vijeku*, Split, 1990.

Ladić, Z., „Religioznost kao pokretač društvenih i intimnih promjena u srednjem vijeku – primjer dominacije „socijalnog i laičkog kršćanstva“ u urbanim društvima istočnojadranske obale, Religiosity as the Impetus of Social and Intimate Changes in the Middle Ages“, *7. istarski povijesni biennale*, sv. 7, Poreč, 2017. (str. 78-109).

Lanović, M., *Privatno pravo Tripartita*, Zagreb, 1929.

Lefebvre-Teillard, A., *Introduction historique au droit des personnes et de la famille*, Paris, 1996.

Leicht, P. S., *Storia del diritto italiano. Il diritto privato. Parte seconda. Diritti reali e di successione*, Milano, 1943.

Leicht, P. S., *Storia del diritto italiano. Il diritto privato. Parte prima, Diritto delle persone e di famiglia*, Milano, 1960.

Lexicon latinitatis medii aevi Yugoslaviae, sv. I-VI, Zagreb, 1969-1978.

Lonza, N., *Regule o torturi i indicijama u zadarskom rukopisu iz XIV. stoljeća*, magistarski rad, Zagreb, 1986.

Lonza, N., „Kazneni postupak Krčkog (vrbanškog) statuta iz 1388.“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 43., br. 4, 1993.

Lonza, N., „Na marginama rukopisa Lastovskog statuta iz 16. st.“, *Anali*, Dubrovnik 36 (1998.), str. 7-32.

Lonza, N., „Tortura u Korčulanskom statutu i sudskim zapisima XV. stoljeća“, u: *Hrestomatija povijeti hrvatskog prva i države*, sv. I., Zagreb, 1998., str. 197-211.

Lučić, J., *Obrti i usluge u Dubrovniku do početka XIV. stoljeća*, Zagreb, 1979.

Margetić, L., „Nasljedno pravo descendenata po srednjovjekovnim statutima Šibenika, Paga, Brača i Hvara“, *ZPFZ*, XXII – broj 3 (1972.), str. 339-366.

Margetić, „O starom hrvatskom nasljednom pravu descendenata“, *Historijski zbornik*, god. XV-XVI., 1972.-73., str. 273-279.

Margetić, L., „Preferiranje djeteta po Krčkom, Rapskom i drugim primorskim statutima“, *VHARP*, sv. XVIII, Rijeka, 1973., str. 215-247.

Margetić, L., „Bizantsko bračno imovinsko pravo u svjetlu Novele XX Lava Mudroga (s osobitim obzirom na razvoj bračnog imovinskog prava u srednjovjekovnim dalmatinskim gradskim općinama“, *ZRVI* XVIII, 1978., str. 19-50.

Margetić, L., *Srednjovjekovno hrvatsko pravo – Stvarna prava*, Zagreb-Rijeka-Čakovec, 1983.

Margetić, L., „Mletačka repromissa, “dar u ponedjeljak” i grosina (pellicia vidualis)“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Zagrebu*, XXIX, 1989., str. 163-172.

Margetić, L., *Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo*, Zagreb, 1996.

Margetić, L., *Srednjovjekovno hrvatsko pravo – Obvezno pravo*. Zagreb-Rijeka, 1997.

Margetić, L., *L'executore testamentario nei più antichi testamenti dalmati*, Studi in onore di A. Biscardi, III, Milano, 1982.

Margetić, L., *Perspektive daljnjeg rada na srednjovjekovnim statutima*, Rad HAZU, knj. 482, 2001., str. 1-53.

Milović, Đ., „Pitanja kazneno-procesualnog prava u Vinodolskom zakonu i Trsatskom statutu iz 1640. g.“, u *Liber amicorum*, *Zbornik radova posvećen Antunu Cvitaniću*, Ž. Radić (ed.), Split, 2016. (str. 223-250).

Mosher Stuard, S., *A State of Deference: Ragusa / Dubrovnik in the Medieval Centuries* (The Middle Ages Series), University of Pennsylvania Press, 1992.

Novak, G., *Prošlost Dalmacije*, Zagreb, 2001.

Novak, Z., „Neki aspekti pravnog položaja žena u Vinodolskom zakonu, Senjskom i Krčkom statutu“, *Historijski zbornik*, god. LXII (2009.), br. 2, str. 315-343.

Pansolli, L., *Voce Tortura*, *Novissimo digesto italiano*, vol. XIX, Torino, 1973., str. 424-425.

Pederin, I., *Jadranska Hrvatska u povijesti starog europskog bankarstva*, Split, 1996.

Perinčić, T., „Prodaja roblja na Jadranu u 17. stoljeću“, *Miscellanea Hadriatica et Mediterranea*, vol. 1, no. 1, 2013., str. 109-120.

Pezelj, V., „Naznake pravnog položaja žene u srednjovjekovnom Zadru“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god. 43 – br. 3-4/2006 (83), str. 523-551.

Pezelj, V., „Pravni položaj žene u Paškom statutu 1433.“, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, god. LVIII 1/2010., str. 168-194.

Pezelj, V., „Pravni položaj žene u srednjovjekovnom Šibeniku“, *Zbornik radova „Mustafa Imamović, 45 godina naučnog i publicističkog rada“*, Posebna izdanja, Knjiga 6, Sarajevo/Gradačac, 2010., str. 175-198.

Pezelj, V., „Pravni položaj žene u srednjovjekovnom Rapskom statutu“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god. 48 (2011.), broj 1 (99), str. 73-87.

Pezelj, V. – Štambuk Šunjić, M., „Pravni položaj žene po Lastovskom statutu“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta Split*, br. 3/2013 (109), str. 525-539.

Pezelj, V., „Pravni položaj žene po Splitskom statutu iz 1312. godine“, u: *Splitski statut iz 1312. godine: povijest i pravo, povodom 700. obljetnice*, Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa održanog 24-25. rujna 2012. godine u Splitu, Ž. Radić – M. Trogrlić – M. Meccarelli – L. Steindorff (eds.), Split, 2015., str. 227-253.

Pezelj, V., „Pravni položaj žene prema Mljetskom statutu iz 1345. godine“, *Liber amicorum*, Zbornik radova posvećen Antunu Cvitaniću, Ž. Radić (ed.), Split, 2016. (str. 317-336).

Petrak, M., „Rimsko-bizantsko pravo i intestatno nasljeđivanje *pro anima* u Splitskom statutu“, u: *Splitski statut iz 1312. godine: povijest i pravo, povodom 700. obljetnice*, Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa održanog 24-25. rujna 2012. godine u Splitu, Ž. Radić – M. Trogrlić – M. Meccarelli – L. Steindorff (eds.), Split, 2015., str. 255-272.

Pilić, Š., „Turski katastri Miljevaca i Promine u 16. stoljeću“, *Godišnjak Titus: godišnjak za interdisciplinarna istraživanja porječja Krke*, Split, 8(8), 2016., str. 235-295.

Pravni leksikon, Zagreb, 2007., str. 1632.

Radić, Ž., *Imovinsko pravo po statutu grada Trogira iz 1322. godine* (doktorska disertacija), Split, 2002.

Radić, Ž., „O nekim općim krivičnopravnim pojmovima prema srednjovjekovnom Trogirskom statutu iz 1322.“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Splitu*, 30 (1993.), 1., str. 283-296.

Radić, Ž. – Pezelj, V., „Funkcije zatvora (carcer) u dalmatinskom statutarnom pravu“, u: *Istražne radnje i pomoćna sredstva u sudskim postupcima kroz povijest*, urednik M. Gardaš, Pravni fakultet Osijek, 2010., str. 117-138.

Radonić, P., „Uporaba arhivskoga gradiva prema statutima dalmatinskih gradova (Split, Zadar, Trogir, Šibenik, Skradin, Brač, Hvar, Korčula, Lastovo)“, *Arhivski vjesnik*, vol. 48, br. 1, 2005., str. 115-130.

Roberti, M., *Le origini romano-christiane della comunione dei beni fra coniugi*, Torino, 1919.

Roberti, M., *Svolgimento storico del diritto privato in Italia*, vol. I, CEDAM, Padova, 1935.,

Sindik, I., *Komunalno uređenje Kotora*, Beograd, 1951.

SDK I = *Spisi dubrovačke kancelarije*, prepisao i prepriao G. Čremošnik; knjiga I, Zapisi notara Tomazina de Savere (1278-1282), Zagreb, 1951.

SDK II = *Spisi dubrovačke kancelarije*, prepisao i prepriao J. Lučić; knjiga II, Zapisi notara Tomazina de Savere (1282-1284), Zagreb, 1984.

SDK III = *Spisi dubrovačke kancelarije*, Zapisi notara Tomazina de Savere (1284-1286), Zagreb, 1988.

SDK IV = *Spisi dubrovačke kancelarije*, Zapisi notara Andrije Beneše (1295-1301), Zagreb, 1993.

Slukan Altić, M., „Šibenik i njegov teritorij na Osmanskoj plovidbenoj karti iz 1521.“, *Titius*, god. 3, br. 3 (2010.), str. 93-107.

Soldo, J. A., „Crkvene prilike u Šibeniku u 15. st.“, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu* 3-6 (1979-1982); str. 108-114.

Soldo, J. A., „Skradin pod Venecijom“, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 33/1991, str. 131-183.

Soldo, J. A., *Grimanijev zakon, Zakon za dalmatinske krajine iz 1755/56. godine*, Zagreb, 2005.

Srednjovjekovni zakoni i opći akti na Kvarneru, priredio L. Margetić, Zagreb-Rijeka, 2012.

Tenšek, T. Z., *Krstjani i trgovina robljem na Sredozemlju između 13. i 15. st.*, Fenomen „Krstjani“ u srednjovjekovnoj Bosni i Humu, Sarajevo, 2005., str. 309-354.

Tomašević, G. – Krstulović Dragičević, A. – Pleić, M., „Pravni položaj okrivljenika u kaznenom postupku dalmatinskih statuta“, u: *Liber amicorum, Zbornik radova posvećen Antunu Cvitaniću*, Ž. Radić (ed.), Split, 2016., str. 351-382.

Tomašević, G., „Pregled nekih povijesnih rješenja o primjeni torture u kaznenom postupku“, *Pogledi*, 1/1984., str. 155-161.

Uzelac, A. – Krešić, M., „Arbitraža (izabrano suđenje) u Korčulanskom statutu i statutima istočne obale Jadrana“, u: *Liber amicorum Gašo Knežević*, Beograd, 2016., str. 347-372.

Vaccari, P., *Il regime della comunione dei beni nel matrimonio rispetto all'Italia*, Pavia, 1908.

Zbornik radova znanstvenog skupa Statut grada i otoka Korčule iz 1214. g., Zagreb-Samobor, 1989.

LEGAL POSITION OF WOMEN IN THE MEDIEVAL STATUTE OF SKRADIN

The authors analyze some questions on the legal position of women in the medieval Statute of Skradin, pointing to solutions in other Dalmatian legal systems, notably in the statutes of Split, Trogir, Zadar and Šibenik, which is necessary due to the ambiguity of statutory matter.

Sources of Skradin's medieval law are cited in the introduction, while the rest of the article addresses the issues of the legal position of women in status, family, property, criminal and procedural law.

The tendency of community authorities to prevent foreigners from gaining property and to prevent the division of family property by dowry were the fundamental causes for the inferior position of women in communal legal systems. Legal position of women in statutory regulations of the Statute of Skradin is further examined through an analysis of the few preserved notary records. Statutory regulations present the normative side of the medieval legal system, while notary records yield a more complete insight into the legal position of women in the medieval Skradin.

Key words: *legal position of women, Statute of Skradin, XIVth century, Dalmatian statutory law*